

1917
1917 (ed. Kravtzer)

LJUBLJANSKI ZVON

JANUAR

1917

LETNIK 37.

ŠTEVILKA 1.

Vsebina januarskega zvezka:

1. Oton Župančič: <i>Joži Bercetu v spomin</i>	1
2. Alojz Kraigher: <i>Mlada ljubezen</i>	2
3. Dr. Ivan Prijatelj: <i>Pesniki in občani</i>	17
4. Fran Albrecht: <i>V svetli uri</i>	23
5. Anton Novačan: <i>Muri preganja vrane</i>	24
6. A. Novačan: <i>Klavdij</i>	34
7. Ferdo Kozak: <i>Dialog v zaledju</i>	35
8. Oton Župančič: <i>Levstikova sodba o Jurčičevem „Desetem bratu“</i>	40
9. Listek.	47

Oton Župančič: *Namestu predgovora.* — Oton Župančič: *Alojzij Gradnik; Padajoče zvezde.* — Dr. Jož. Glonar: *Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1917.* — Dr. Dragotin Lončar: *Mortuos plango: Stanc, Levč, Hubad.* — Jurčičev „Deseti brat“ v prvotnem načrtu. — J. Št.: *Popravek.*

Redakcija tega zvezka se je zaključila 15. januarja 1917.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 12 K, za pol leta 6 K, za četrt leta 3 K, za vse neavstrijske dežele po 15 K na leto.

==== Posamezni zvezki se dobivajo po 1 K 30 h. ====

Odgovorni urednik: Oton Župančič.

Upravništvo v „Narodni tiskarni“ v Ljubljani, Knaflova ulica št. 5.

Lastnina in založba „Tiskovne zadruga“ z. z. o. z. v Ljubljani.

Tisk „Narodne tiskarne“.

Oton Župančič:

Joži Bercetu u spomin.

Rojen dne 18. marca 1883 na Gorenjskem, ranjen dne 17. oktobra 1914 u Galiciji, umrl dne 12. novembra 1914 u Buđimpešti, urnil se u domačo zemljo dne 17. januarja 1915.

Joža moj bil je pokoncu-mož,
vedno naravnost uprte oči,
vedno v daljine namerjen korak . . .
kam si odšel, kdaj se vrneš nam spet?

— Jaz sem sedaj vodoraven mož,
vedno nakvišku uprte oči,
jaz sem naredil svoj zadnji korak,
meni ni treba nikamor več.

— Meni ni treba nikogar več,
druga ne, brata ne matere,
v mater pretajno sem našel nazaj,
sredi kalí sem . . . in dobro je.

— Vaši koraki nad mano pojó,
ôd-njih odmeva moj temni obok,
kakor v plenice v njih ritem povit,
snivam . . . in nočem ničesar več.

Tukaj ta grob . . . in okoli poljé,
Sava in Šmarna Gora za njo,
v snegu planine in solnce na njih,
zadaj Ljubljana, še dalje morjé,
narodi, pota . . . in tukaj ta grob.

Alojz Kraigher:

Mlada ljubezen.

I.

Tomo Žitnik se je čisto nepričakovano vrnil z Dunaja domov. Bil je v četrtem letu pravnih študij, a prvega izpita še vedno ni imel za seboj. Lani je bil komaj mislil na to; letos pa se je bil pripravljaj in pripravljaj, zaklinjal in rotil, nazadnje pa od samih krokarij tudi ni bil utegnil.

Po binkoštih se je bil nenadoma iztreznil od popivanja in ponočevanja; v brezupnem mačku je bil izpoznal, da je za ta tečaj prepozna vsaka misel na izpit; odločil se je bil kar čez noč in pobegnil v domovino.

In zdaj polega že ves teden po travi na domačem vrtu, gleda v drevje in v nebo, prisluskuje žvižgom in drdranju vlakov, malo top in kakor odsoten v duhu, nestrpno čakajoč, da se mu vrne mir in ravnovesje v dušo, da se mu zopet oživi pogum, vzbudi samozavest. Spomin na nekatere doživljaje in dolgove ga skeli; tesnobna čustva ga napadajo, — da rije s čelom in z očmi v dlani, in se zapraska z nohti med lase in v kožo, kakor bi si hotel izrupati iz čepinje to peklenško mōro, ki mu tlači vest . . .

Njegova mati je nesrečna in obupana, tiho očitanje jej preži v pogledih . . . Saj bi se je ne bal: — zdi se mu celo, da je v njenih pametnih očeh več razumevajočega usmiljenja nego očitanja; — a njega je še preveč sram, da bi stopil k njej in jo poprosil . . .

Ona šiva na verandi, z naočniki na nosu, zagledavajuč se tu-intam izpod obrvi po vrtu . . . Vitka je, še zmirom lepa, s temnimi lasmi in bledim licem. Človek bi jej prisodil precej živahnosti in veselosti, v resnici pa je že dolga leta vsa turobna in pobita, kakor ptica, ki so se jej bile polomile perotnice. — Njen mož je bil sodnik in je utonil v Savi. Rekli so, da se je bil pri kopanju ponesrečil; a šepetali so, da ga je bila gnala v smrt — njena nezvestoba. Tomo je bil slišal to povest, a jej ni popolnoma verjel; čeprav se je spominjal profesorja z lepo, svetlo brado, ki ga je bila nekdanj pozdravila na cesti s tako bleščočimi, pijanimi očmi, kakor jih ni bil videl pri njej ne prej ne slej. Takrat je bil on še majhen dijaček. Ne spominja se, da bi bil videl profesorja kedaj pri njih na domu, ali da

bi bil slišal doma njegovo ime; a ta prizor na cesti: — to dolgo rokovanje, to ognjevito šepetanje v italijanščini, ki je ni razumel, ta zadnji srečni nasmehljaj čez ramo, ko je zavila po slovesu krog ovinka, — vse to mu je gojilo slutnjo, ki mu je pogostoma navdajala srce z bridkostjo in sovražnostjo. Parkrat se je bilo že celo zgodilo, da je nastopil brezobzirno in surovo proti njej; a vsakikrat se je premagal, še predno bi bilo moglo izbruhniti iz njega očitane zakonske nezvestobe. In ko bi ga bil naravnost vprašal, kaj misli o tej stvari, bi bil tajil in zagovarjal mater zoper obrekovanje z vsem mladostnim ognjem, z vso sinovsko ljubeznijo . . .

Mati si očita, da se premalo briga za njegovo dejanje in nehanje, da premalo nadzoruje njegovo učenje; a ob enem čuti, da bi jej bilo čisto nemogoče, vzeti ga odločneje v roke, — ko da se boji upora, očitaj, groženj . . . Glava se jej skloni nižje k prsim, roke jej trudne obtiče . . . Že vsa ta dolga leta nima več moči ne volje, vplivati nanj ali celo ukazovati mu; — ko da jej tišči na pleča breme, ki jej mrtviči ude in jo navdaja vso s slabostjo in čudno strahopetnostjo . . . Malo je besed med njima, — četudi je dovolj ljubezni, materiuske in sinovske, četudi jima vsekdar ob slovesu srci prekipevata od gorkih čustev . . .

Mati na verandi, sin na vrtu, — a njuni duši hrepenita druga k drugi in zmirom večkrat se srečavajo pogledi, ozirajoči se na vrt z verande in na verando z vrta. —

Počasi se je Tomo pomiril in si moralno toli opomogel, da se je lotil knjig, pregledal snov, odmeril dele, ki jih je že bil proučil, in ugotovil čas, ki bi mu bil potreben, da se končno pripravi za izpit. In spravil se je k delu, začel študirati, in bil naenkrat v ognju, razvnet in ves navdušen, kot je odgovarjalo živahnosti in iskrenosti njegove nravi. Učil se je igraje, če je bil pri stvari z vsem razumom in z vso pazljivostjo. In ko bi ga ne trle dunajske skrbi, bi se že čutil lahkega in razbremenjenega, pogumnega in samozavestnega. Saj zadostuje tako neizrečeno malo pridnosti in izpolnjenih dolžnosti, da se vrne v mlado dušo mir in ravnovesje.

Materini pogledi so zadnje dni že čisto vdani in ljubeči; Tomo si je v svesti odpuščenja, lehkotneje mu je pri srcu. —

V nedeljo po obedu ostane za mizo na verandi, široko sedeč na divanu, bingljajoč z nogo, desnico izlekknjeno po naslonjalu, cigareto v ustih, v očeh poreden nasmehljaj. — Lep mladenič je, temnopolt, s kodrastimi, skoraj črnimi lasmi, pristrizhenimi nad čelom, v podjeten čop; z okroglo glavo, nežno stisnjeno proti bradi, in z

gladkimi lici. Oči so mu rujave, žive, lesketajoče se od ognjevitosti in odkritosrčnosti, zanimanja in radovednosti, občudovanja in nagajivosti. Ustnice so fino rezane, morda malo premesnate; zobje enakomerni, beli, skoraj brez napak; pod nosom voljne temne brčice. Rast mu je vitka in precej visoka, pleča so mu malo tesna; nekoliko suhljat je, a mišičevje mu je vendar krepko in močno. Snažno je oblečen, s skromno eleganco slovenskega dijaka. — Južen tip, s pri-mešano furlansko krvco, ki jo je podedoval pa materi, rojeni Goričanki.

Konec mize sedi v fotelju stara mati, po očetu stara mati, v fotelju, ki je v njem nekdanje čase oče stoloval. Majhna, suha ženska s sivimi lasmi in strahovito nagubanim obrazom; z drobnimi očmi, ki sije iz njih nedolžnost in dobrodušnost, ki pa znajo gledati tudi pikro in strupeno. Takoj po snovi smrti se je bila polastila tega sedeža, da bi odtod nadzirala snaho, kot večern spomin na ranjkega. A ta sovražnost je bila bolj trenutna in narejena; z vdovo sta se zmirom dobro razumeli in brez preprirov izhajali. — Stara se naslanja s komolci na foteljeve držaje in vzpenja svoj upognjeni hrbet, da bi bila večja videti. In kakor je ta velikost samo šaljiva ljubkost, je tudi njena slučajna zlobnost taka, da jej ne verjameš in da se jej prijazno nasmehljaš.

Tomu nasproti sedi njegova mati. Kakih petinštirideset let ima. Danes so jej lica malo bolj rdeča, život trdnejši in bolj pokončen nego je bil zadnje dni. Njene temne oči se ozirajo zdaj pa zdaj čez mizo v sina, vprašujoče, ljubkujoče, polne pričakovanja in bojazni. Tako samotni je njen dom, on bi ga lahko poživil; a to je kazen zanj, da ga ne strpi na domu, da ostaja najrajši celo čez praznike na Dunaju. Samo lansko zimo je bil par mesecev doma, ko je bil v pisarni pri notarju v mestu in se je bil zaljubil ... Vprašanje bi imela na jeziku ...

„Mama, do kdaj se bova kujala?“ — se oglasi v tem trenutku Tomo.

Vdova ga veselo presenečena pogleda; stara mati pa zakliče v kuhinjo:

„Zdaj pa le še vina, Micka; Tomo je izpregovoril.“

Vsi trije prasnejo v krohot in vsi trije začno naenkrat govoriti ... In toliko je govorjenja in pripovedovanja, vprašanj in odgovorov, kakor bi ne bili že ves teden skupaj, temveč bi se bili po dolgem potovanju ravnokar sešli.

Stara mati ne pride dosti do besede, čeprav je vsa nestrpna in jej prsti neprenehoma igrajo in jej utripljejo trepalnice, izmed

katerih mežikajo drobna očca s pretkano hudomušnostjo: čaj, fante čaj, kako te primem! — In² ko se jej ponudi prilika, plane bliskoma:

„Kaj pa, Tomo, — v mesto te kar nič ne mika?“

On se komaj zmeni zanjo in se obrne zopet k materi; stara pa nadaljuje hlastno:

„Kaj si ves čas na Dunaju počel? Študiral nisi, izpitov nisi delal . . . Ali si obupoval, ker ti je — vere zmanjkalo?“

Tomo zardi po vsem obrazu in umakne svoj pogled na cigareto, ki jej s sumljivo temeljitostjo otresa pepel.

Mati ga gleda z vdanimi in tolažečimi očmi, naslonjena na komolce, brado na sklenjenih rokah. Stara pa se naslaja ob vnukovi zadregi:

„Vera, upanje, ljubezen . . . Ali veš, da je Vêra zaročena?“

„Kaj mi vera? Kaj nevéra? Kaj mi vsi svetniki in svetnice božje? Svojo véro sem predvčeranjim na kol obesil.“

„In tvoja Vêra tebe!“

„Pa ne predvčeranjim, mogoče včeraj.“

„Torej nisi vedel?“

Stara stisne svoja očca in ga pogleda prodirljivo, kot bi iskala rešitve uganki. Tomo pa zamahne malomarno z roko in reče neuljudno:

„Kako ste sitni, mati! Kaj se brigade za te stvari? Saj se niti jaz ne brigam . . . In prav nobene olike nimate: — Ne vidite, da bi rad govoril z mamó? — Kaj sedite tukaj?“

„Tomo!“ — ga pokara mati.

Stara pa ni nič razžaljena:

„Hahaha . . .“ — se zaheheče raskavo, „dobro vem, kje te čevelj žuli. Le zgovorita se! Pri meni najdeš k večemu kakšno kronico — za skrajno silo.“

Tomo iznova zardi in pogleda poniglavo čez mizo k materi. A ta sedi s povešenim pogledom, otožna in zamišljena; pa se zdajci zdrzne, vstane in zakliče na hodnik:

„Micka, pospravi z mize!“

Tudi stara vstane in se odpravi; a prej se še poredno nagne k Tomu:

„In tudi Mira se moži, moj ljubi. Vse te zapuščajo. Tak junak si, vidiš!“

„Prašam jaz za babe!? Po grošu jih dobim, za vsakim oglom.“

„Le hodi s takimi po grošu, pojutrišnjem že tudi sam ne boš več groša vreden. O, Tomo, Tomo, mladost — norost, kaj ne? Ampak

ono o neverni veri te je le zadelo. No, kar naženi me! Kaj bi tisto: tolažba je po grošu, a? Hahaha . . . Hahaha . . .“

Njen smeh je oster, a pristrčen, sama dobrodušnost zveni iz njega.

— Veranda je preprosto opremljena, a je prijazna in domača, z vrati na zaprt hodnik. Ob obeh steklenih stenah vse polno cvetk in rož v lončenih piskrih in zelenjadi v podolgovatih skrinjicah. V kotu med divanom in foteljem par polic s knjigami in časniki in drugo ropotijo, na vrhu zaprášeno razpelo. Po stenah množica razglednic in nekaj fotografijskih slik. Ob stekleni steni proti vrtu drugi fotelj in mizica za šivanje.

Vdova sede k mizici in se zagleda skozi odprto okno. Roka jej mehanično seže po naočnikih, ki so malo neokusni, ki pa so jej postali skoraj neizogibni. Morda je za spoznanje daljnovidna, a predvsem jo ima neke vrste koketerija — s starostjo. Odkar je sin dorasel, se jej je začelo zdeti, da je premlada zanj. Oči so jej preveč hlepele po življenju, srce jej je zaplalo časi s tako burnostjo, da se je bala zase. Zato se je odtegnila življenju in družabnosti, živela tiho in samotno, si dokazovala starost in si pridigovala resignacijo. In ti naočniki so ji simbol za starost; če sede h knjigi ali k ročnemu delu, se jej iztegne roka nehote za njimi.

Tomo se jej približa in jej položi roko na tilnik:

„Ti si še strašno mlada, mama. Greh je, da si zakopana v ti samoti. Jaz zapravljam in divjam po svetu . . .“

Ona se naglo obrne in ga prime za roko:

„Ali si zdrav, Tomo? Nisi ničesar . . .?“

„Zdrav sem.“ — Pa se jej iztrga in stopi po verandi: „Ha, te skrbi imaš?“

„Tako čuden si se bil vrnil.“

„Ne, mama. Jaz sem zdrav; a moja mošnja . . . vidiš?“

Ustavi se pred njo in obrne svojo denarnico narobe:

„Ta je bolna, vidiš!“

„Koliko potrebuješ?“

„Tristo kron.“

„Tristo kron? Za božjo voljo, kam si mislil?“

A Tomo čuti, da je stvar dobljena:

„Daj mi jih štiristo! Tristo jih odpošljem; nekaj pa moram imeti v žepu, da sem malo samostojnejši in samozavestnejši. Ti ne verjameš, kaka šlapa je človek s prazno mošnjo!“

A odkod bi vzela? Prihranke jej je bil že vse izmolzel, pokojnine ni dovolj, obresti so izčrpane, glavnica pa mora ostati po

očetovi želji nedotaknjena do Tomove samostojnosti. Sin jej izpodbije vse pomisleke; prvič: želja ni določba, čeprav je v oporoki; in drugič: če si vzame od glavnice, si vzame kakor posojilo; v nekaj mesecih je lahko vse že zopet v redu.

„Tretjič pa: — Saj sem samostojen! Za samostojnost ravno gre. Kako bom samostojen brez denarja?“

Navihano se jej reži v obraz, da se nasmehne tudi ona:

„Zvijah si poln: — jurist boš dober.“

„No, vidiš, — in celo brez izpitov!“

Pa se ugrizne v jezik: — ti prokleti izpiti! Mati ga pogleda vprašujoče.

„Máma, nič se ne boj! Še pred božičem napravim izpit. Saj sem že precej pripravljen; a za ta tečaj je bilo prepozno — in poguma mi je bilo zmanjkalo . . . Samozavesti, vidiš? Samostojnosti! . . . Pa smo zopet tam! Saj je vse odvisno od tega. In samozavest in samostojnost sta odvisna od denarja. Circulus — razumeš?“

„Circulus vitiosus!“

„Ah! . . . Na, máma, tudi ti bi bila dober jurist.“

Skloni se k njej in jo objame krog vratu, pa pritisne svoje lice k njenemu:

„Porednica si máma, veš? In resnično te je škoda . . .“

Ona vstane in ga prime ljubeznivo za ušesa:

„Zdaj sva si dobra, Tomo. Pojdi na vrt, jaz pridem takoj za tabo. Rada bi se še kaj pomenila . . .“

— Tomo leži na hrbtu v travi pod drevesom in gleda v jasno junijsko nebo, ki bi mu skoraj vid jemalo, ko bi si ne hladil pogledov v zelenem listju košatih hrušk in jablan. Kakor hitro je prišel od matere, je bil naenkrat ves otožen, neznano tesnobo je začutil v prsih. In ustne so mu šepetale:

„Kje je véra? Kje nevéra?“

Zdaj pa se jezi sam nase: — Ali je nisi sam zavrgel? Ali je nisi sam odpahnil? — surovo in brezobzirno? — da bi te ne motila na tvojih grešnih potih? . . . Pravico ima, da si poišče drugega. — ‚Véra je zaročena!‘ — Zakaj pa ne? Če je pametna, se tudi poroči. Kaj to tebe briga? Ali ti je morda žal, prijatelj? . . . Ali naj bi bila drsala kleče za tabo, ko si bil gazil blato vseh ostudnosti po dunajskih ponočnih ulicah? . . .

Če se vzhane na oba komolca, zagleda na obzorju vrhove kamniških planin. Sinje pečine se vzdigujejo v nebo; tako prelestno

снаžne, s koprnečimi obrisi kipeče v jasni vzduh; kot molitev in povzdigovanje neskončno čistih, v nedolžnosti razgaljenih deviških duš. In blesketanje kristalnih solčnih žarkov se odbija od skalovja, ko da je razgrnjena čez vse tenčica iz samih svetlih biserov, ki migljajo in plapolajo do neba . . . Tomu pa se zdi, da gleda Vêri v sladke oči. Isto čustvo nadčloveškega razkošja, uživajoč najvišjo mero pozemeljske krasote, ga navdaja, kakor lansko zimo, kadar je sedel pred njo, oko v oko, s hrepenečim srcem in vriskajočo dušo, ki mu je plala in žetela v blaženi ljubezni. Pred sabo vidi njeno temno oko z modrikasto belino in sinjim bleskom, z žametnimi trepalnicami in svilenimi veki, svetlikajoče se od nežne vlage, odsevajoče srečo in brezmejno vdanost, zaupanje in véro . . .

„O, Tomaž nevéрни, ti je žal za véro?“

Tomo skoči naglo na noge in se ozre po vrtu, malo jezen nase, da se vdaja sanjam, zmirom zopet sanjam.

Vrt je precej obširen, lepo obdelan in v popolnem redu. Na tem koncu trata s sadnim drevjem; v sredi zelenjadne in cvetlične grede, preprežene s peščenicami; v ozadju lopa, obdana od obeh strani in od zadaj z mladim smrečjem.

Tomo šeta okoli gred. Roke v hlačnih žepih, glavo povešeno, z mislimi na Dunaju. Nasmeh razočaranja mu igra krog ust: — O, to krokarsko, vlačugarsko življenje! Človek misli, da uživa; pa samo zapravlja, — čas, mladost in svoje sile, telesno zdravje in zdravje svoje duše. Počasi izgublja zmožnost za resnični užitek, za lepoto in dobroto, za naravo in preprostost. Glej, da se iztržeš, Tomo, hudiču in njegovim angeljem! Plačaj še teh par sto kron, pa se reši — na otok blaženih! — Otok blaženih! Nasmeh mu postane zaničljiv in trpek . . . Saj si ga bil zaslutil, Tomo, ta otok blaženih; pa si mu bil pokazal hrbet! . . .

Mehka roka mu seže pod pazduho ter se ga oklene:

„Kaj premišljuješ, Tomo? Ali sem te prestrašila?“

„Nisem bil zapazil, da si prišla, máma.“

Tiho in počasi šetata med gredami, vsaki v svojih mislih, kakor bi ne našla v prvem hipu besede za razgovor. Tomo bi rad vprašal radi Vêre, pa ga je sram. Materine misli so v preteklosti, pri ranjkem možu in njegovi smrti. A nenadoma je tudi Tomo v pravi smeri:

„Deseto leto že poteka, máma, odkar se je bil oče . . . ponesrečil.“

„Ti si se spomnil? Že vse te dni mi je na mislih. V enem mesecu imamo obletnico. Za svoj god, na svetega Henrika dan je bil — izvršil.“

Z nervozno kretnjo utrže listič z ribizljivega grma:

„Jezik se ti je zataknil, ko si rekel . . . ponesrečil.“ Dobro, Tomo! Saj imaš pravico, izvedeti resnico. Že davno bi ti bila povedala in razodela . . . marsikaj bi ti bila rada razložila . . .“

Izpustila je njegovo laket. Z zamaknjenim pogledom in z valujočo duško hodi poleg njega:

„A zadnja leta si mi bil tako neznansko tuj, sovražen, neusmiljen, — da ti nisem mogla blizu. Letos se mi zdiš dostopnejši; najbrže zato, ker si nekaj pretrpel, vsaj nekaj malega pretrpel.“

Tomo gleda v stran in mati nadaljuje:

„Trpljenje ublaži človeka, Tomo. Nič ti naj ne bo hudo za to, kar imaš za sabo! Vse je dobro, kar izkusiš in preizkusiš. So stvari, ki ti jih nihče ne dopové, ki se jih od nikogar ne naučiš. Sam moraš priti do spoznanja. In prav je, da pride kaj trpljenja na človeka; sam se še prepričaš, da je prav. Kam pa bi z ošabnostjo, ko bi ne dobili tuintam po prstih?“

Tomu je malo sitno in vroča so mu lica; rad bi pojasnil materi, kako je bilo z Vêro, — in da je on zločinec; — pa se samo nerodno zlekne v plečih, vzdihne in se ozre precej poniglavo po vrtu.

„Tudi jaz sem nekaj pretrpela, Tomo. Deseto leto poteka od njegove smrti, — deseto leto moje pokore. Bila sem grešila; res sem bila kriva, Tomo. Nič ti ne tajim; dovolj si star, da me vsaj deloma razumeš. A tebi so gotovo rekli, da sem ga edino jaz pogrnala v smrt. Zato si mislil, da si lahko brezobziren proti meni.“

„Ali sem bil tako strašansko brezobziren, máma? Če sem bil parkrat malo drzen . . . mladina je objestna, máma. Kaj sem pa napravil?“

„Ah . . . vse ravnanje in ponašanje . . . Mnogokrat bolj raniš s kretnjo in pogledom nego s psovko.“

„Saj sem vendar vedel, da ti nisi kriva! Oče je bil bolan. Iz strahu pred blaznostjo je zbežal iz življenja.“

„Vedel si? A prepričan nisi bil. Slutnje so te motile. Čustvo se ne da prevarati. Čisto razumljivo se mi zdi, da nisi prav verjel. Kdo bi ti očital?“

Tomo je v zadregi; z roko zamahne in pogleda mater plaho in proseče, — pa ne najde izgovora ter reče kratko:

„Odpusti, máma!“

Ona se ga zopet oklene:

„Dober fant si, Tomo. Če ti ne očitam, ni potreba odpuščati. — A kdo ti je povedal?“

„Stara mati. Ona te je zmirom zagovarjala.“ — Nenadoma se zopet zmede in zardi, ter hiti nadaljevati: „Menda te je imela rajša nego očeta. Pravila mi je bila, da je bil bolan, da je bil zmirom slab na živcih. Potem pa je bil dobil še neko drugo — bolezen ... in kot posledico — pojave blaznosti. Ali ne?“

„Naša stara mati — vidiš, to je dobra ženska! Koliko je ona pretrpela v svojem življenju! In zmirom boljša je postajala. Take stare mamice, to so svetnice! Le jo poslušaj, če se razjezi nad komerkoli! To je drugače kot pri meni. Tu ni nobenega sitnarjenja ali trmoglavosti ali celo sovražnosti. Pravičen srd pravičnega sodnika ... izkušenega, razumevajočega, neskončno dobrega sodnika. — Časi te podraži, a nikoli ne iz hudobije; zmirom ima dobro misel in lepe namene s tabo. Po obedu te je bila zbadala ...“

Tomo je razmišljen in pogled mu je nestalen; mati zapazi, da je ne posluša. Stisne se tesneje k njemu:

„Kaj premišljuješ, Tomo?“

On jo pogleda malo zbezan in neodločen:

„Eno bi rad vedel, máma. Že davno bi te bil rad vprašal. — Kdaj je bil oče zbolel? Kdaj je bil — spolno zbolel? Ne zameri mi vprašanja, majka!“ — Stisne jej roko in jo pogleda s prosečimi očmi: „Samo to bi hotel vedeti: — Ali je obolel ... Ali je obolel — pred ... No, pomagaj, majka!“

„Po tvojem rojstvu, Tomo! Poldrugo leto ali kaj takega po tvojem rojstvu.“

Njen obraz postane mrk, s povešenim pogledom stopa poleg sina.

„Ti si lahko brez skrbi, podedoval nisi ničesar od te bolezn!“

„Hvala, máma!“

Tomo si je oddahnil ... a kakor da ga tare še sto vprašanj ..

Nenadoma se mati odloči:

„Sédiva tam v lopo, Tomo! Vse ti razložim.“ —

Henrik Žitnik je bil siten človek. Nervoznost ga je mučila že iz dijaških let. Večen glavobol in slab želodec, utripanje srca in slabo spanje, — v enomer neprilike in zgaga, v šoli in drugod, prepiri in nastopi, tožbe in pritožbe. V srcu je bil morda dober človek; a sam ni mogel zase, če ga je prijelo. — Mati je imela svoje križe z njim ... in ona sama je bila opozorila snaho, ko se je ta možila s Henrikom:

„Ali ga poznaš, Helena? Ti si upaš v zakon z njim? Misliš, da preneseš vse njegove sitnosti? — Draga moja, le preudari, predno se mu zaobljubiš! Preiskusi ga, nikar ne hiti s svatbo!“

Helena pa si je domišljevala, da ga neizmerno osreči s svojo ljubeznijo. Prepričana je bila, da je ljubezen pri obeh neskončna. Prisegala je bila, da jej bo igrača, krotiti mu nestrpnost in muhavost. In zdelo se jej je naravnost, da je poklicana, ozdraviti ga od bolezni, pripraviti mu gnezdo sreče, ki je sanjala o njem.

A kmalu po poroki — živeli so v trgu na deželi — so se pojavila nespোরazumljenja. Helena je bila preživahna, preveč življenja željna in vesela, da bi se bila mogla odreči družbi. Niti je ni bil pripravljaj na kaj takega, ko je bila že nevesta. Zdaj pa je naenkrat hotel, da se popolnoma odtegne vsemu svetu, vsej družabnosti in vsem zabavam. Sam čmeren samotar, nezadovoljen z vso okolico, je zahteval, da postane tudi ona črna samotarka in da zabavlja vsemu svetu. — Ona je bila drugače sanjala to gnezdo sreče. Upala je bila, da bo narobe ona njega iztrgala čelarnosti in ga sprijaznila z življenjem.

Motila se je bila v njem; precenjevala je bila sebe in svojo ljubezen. Sprva si ni sama sebi upala priznati, da jej postaja zopern, da so jej čisto izhlapela čustva, ki jih je bila gojila zanj. Šele med nosnostjo, zlasti v zadnjih mesecih, in v tistih tednih po porodu se jej je do kraja ohladila duša. Malenkostno sitnarjenje in zlobno zbadanje, najrazličnejše surovosti in brezobzirnosti so jo polagoma iztreznile.

Postavila se je po robu in se pripravila na boj. Ko se je vrnila iz otroške sobe zopet v družbo, bohotnejša in lepša nego preje, mikavnejša po dozorelosti in čaru materinstva, sijajnejša po duhu in dovtipu, ga je začela mučiti s koketnostjo, mu je začela dražiti ljubosumnost. Trop čestilcev se je sukal okoli nje, njen salon je bil odprt mladini, ki je ljubimkala in rajala pod njenim varstvom. Vozila se je v mesto nakupovat, obleke merit, zabavat se h koncertom in v gledišče, zapravljat po vseh pravilih fine in razsipne dame. Henrik jo je moral spremljati na plese in na veselice in na maskerade. Rad nerad — udati se je moral z lepa; ko bi hodila sama, bi bil le on osmešen. Preklinjal je in se jezil, ko se je dolgočasil brez prave družbe, ves nestrpen in nepotrpežljiv, na milost in nemilost prepuščen razdraženosti svojih živcev.

Helena ga ni varala. V začetku je celo upala, da se mož nenadoma izpreobrne in opusti odurnost svoje nravi. Pričakovala je, da jej pade k nogam, skesan in spokorjen, premagan in ugnan, do smrti žejen ljubezni njene in dobrote njene in zakonskega miru. A čim večkrat je premišljala o možnosti take sprave, tem bolj se

je prepričevala, da bi jej bila zoperna, da je ne mara, in da bi se celo zgrozila pred to rešitvijo. Ne, ne, le dalje v vrvež, le vedno bolj divje v vrtnec, — da pride do poloma in razgona in do pobega iz neznosnega ujetništva . . .

O, kako je malo mož na svetu! Kako težko je najti njega, ki bi videl v žensko dušo — in bi jo razumel — in bi se je polastil — in bi si jo zavojeval za vse življenje s krepostjo in plemenitostjo in nesebičnostjo ljubezni žejne, ljubezen vzbujajoče moške duše! . . . Ni ga bilo za Heleno . . . Niti takega, da bi mu žrtvovala le trenotek ljubkovanja . . .

Saj ga ni bila niti vredna takrat! Če se spominja danes: — Ni bila prelomila zakona; a to je bilo huje nego nezvestoba . . . Peklenska nezvestoba duše duši . . . Plitkost in praznota . . . Maščevalnost in sovražnost . . . Za brezobzirnost dvojna brezobzirnost, za surovost dvakratna surovost . . . Hujše usode bi bila zaslužila nego je zadela njega! . . .

Tudi on je ni bil varal. Danes si Helena očita, da je bila vse nesreče njunega zakona sama kriva. Če se je bila odločila, da ga vzame, bi jej ne bilo smelo zmanjkati ljubezni in požrtvovalnosti. On je bil kot nebogljen otrok, potreben pestunje, potreben prigo-varjanja in negovanja, srčkanja in milovanja. Morda mu je bila vsa nervoznost, vsa srborita sitnost samo krinka za to potrebo. Sram ga je bilo svoje nebogljenosti, sram nazadnje tega srama samega. Zato se je moral skrivati za narejeno kretnjo.

Usoda pa je tirala svojo neizprosno pot navzdol.

Henrika ni bilo gnalo v greh. V ženski družbi je bil trezen in suhoparen kakor malokdo. Niti pil ni mnogo; časi po cele tedne ni pokusil vina. V nočeh pa, ko je čakal v mestu na Heleno, ki se je zabavala na plesu, je zabredel tuintam nehotoma v popivanje in pohajkovanje z najbolj slaboglasno družbo. Tudi v žensko družbo je zašel, v družbo nočnih ptičic najdvomljivejše kakovosti. Tako se je zgodilo po zlobni ironiji porogljive usode — ni vedel ne kako ne kdaj —, da je zapadel strašni kugi razvratnega vlačugarstva . . .

Henrikov moralni maček po tisti usodni noči je bil tako neznošen, da se je žena sprla z možem že na povratku iz Ljubljane. In to je bila njena sreča. Imela je navado, da je ob takih prilikah po cele tedne držala šobo. Ker ga že davno ni več ljubila in ne pozelela, je bila zadovoljna, da se je na ta način vsaj začasno izognila njegovim ljubeznivostim. — Ko jej je Henrik naenkrat ves skesan priznal svoj padec in jej s solzami razodel posledice nje-

gove, — je bila za trenotek popolnoma omamljena in kot udarjena od presenečenja . . . Potem pa jej je bilo zdajci jasno, kakšne so posledice, ki jih je vprav prisiljena izvajati iz moževe nesreče — zase.

Od tistega trenutka je bil njun zakon ločen.

A čudno: — Helena je bila mahoma vsa druga. Prijaznejša je bila z možem, postrežlivejša, potrpežlivejša, — ko da se je izmuznila izpod skrivnostnega zakletja. Mirna je postala, nestrpnost jej je izginila, razsipnost jo je minila, celo veselje do zabav in plesov jej je ponehalo. — Človek je zagoneten stroj. Zakaj vse te premembe pri Heleni? — Zdaj je bila rešena zavesti, da mora ljubiti neljubljenega moža. Zdaj je bila varna pred njegovimi približevanji, ker se je zazibala v prepričanje, da nima niti več pravice, zahtevati od nje ljubezni. Ali je bila torej vsa njena prejšnja duševna razdrapanost, vsa našopirjena sovražnost zoper njega in vse hlastanje za površnimi užitki družabnega življenja, — ali so bili vse to samo znaki njenega notranjega strahu pred moževimi dotiklaji? — Ali jo je morda pomirila zavest, da je že konec tukaj, ko bi ga hotela izzvati? Ali se pa je narobe le prestrašila bližine razporoke? —

Čez nekaj let je prišlo Henrikovo premeščenje v Ljubljano. Življenje je potekalo še dosti zmerno in solidno. Helena se je bavila največ z otrokom; njeno razmerje do moža se ni izpremenilo. — Nerodno je postalo zanjo, ko se je Henriku polagoma vtihotapila zavest, da je ozdravel, in se mu je vrnilo toliko poguma, da se je mogel zopet odkriteje ozreti v njeno lice. Ona pa je ostala trdna in je spala za zaklenjenimi vrati. Tako ga je počasi ugnala; naskakovanje je opešalo, nazadnje je popolnoma pojenjalo. —

Potem je prišel — oni drugi — oni pravi!

Helena je vzživela v skriti sreči, v razkošju greha. Strast jej je zaplala po telesu in jo prevzela z vsemi čustvi in vsemi žilicami njenimi. V ukradenih trenutkih in prisleparjenih nočeh ga je ljubila. Laž in nezvestoba, zvijača in prevara in izdajstvo, — vse je služilo ljubezni. Živela je prešuštvu; a pri srcu jej je bilo sladko, v duši mirno, — kot bi ne živela v grehu, temveč v čistosti in čednosti. . .

Trpelo je še dosti dolgo. — Končno je mož izvedel nekaj . . . Prizori in nastopi, besnenje in divjanje . . . Nakup te hiše v predmestju in preselitev . . . Mir pred nevihto . . . Katastrofa . . .

— Tomo sedi upognjen, s komolci na kolenih, glavo v rokah. Toplo mu je pri duši, sladko razumevanje, usmiljeno sočustvovanje mu razganja prsi; v grlu mu igra, kot bi ga žgačkalo v srečen jok.

Mati mu sedi nasproti, razprti roki raztegnjeni po naslonjalu na obe strani, lica bleda, oči uprte v strop, svetlikajoče se v polmraku senčne lope. To ni kretnja grešnice in ne spokornice, to je dostojanstvenost zaupljive vernice, pričakujoče brez strahu in mirne duše pravične sodbe.

Tomo dvigne glavo:

„Hvala, mama! Zdaj te razumem!“

Helena ga pogleda mirno:

„Nalašč sem ti povedala vse to. Težilo mi je vest, da ti nisem bila razodela že poprej, že takrat, ko si bil odšel na Dunaj. Opozorjen bi bil na marsikaj, kar ti lahko grozi v življenju. A hvala večnemu Bogu, da si vsaj zdrav ostal, da si ušel ostudnostim bolezni!“

Zakrije si obraz z rokama — kot ob spominu na nekaj groznega . . .

„Ko bi bil ti videl, Tomo! . . .“

„Očeta, mama?“

„Pazi nase, Tomo! Fant moj, varuj se! Ne zahtevam zdržnosti od tebe, a vsaj previden bodi! — Veruj mi, da bi bilo polovico manj nesreč na svetu, ko bi zahtevali ljudje še od mladeničev čistosti, kot zahtevajo devišтва od deklet. A kaj bi govorila: — saj je za žensko težko, ki je okomatana kot junica v jarem; kdo bi obrzdal prostega moža? — Poznam te, Tomo; ti se ne daš obrzdati. Pravijo, da si podoben meni, po licu in po nravi . . . in jaz vem, kako težavno je krotiti konjička v sebi, ki hoče zrezgetati in speketati po življenja cesti za veseljem in uživanjem . . .“

miy na oča Tomo gleda resno v tla. Očeta ima v mislih: — Bilo je menda zadnje dni pred katastrofo. Tomo je bil prišel iz šole in zavil s stopnic na mostovž. V istem hipu je bil pritaval oče od hodnika sem. Dolg in slok, s koščnim obrazom, oblečen v nočno haljo, z nestalno drsajočimi koraki. Po navadi je imel obrita lica in obrito zgornjo ustnico, pogled nekoliko zbeگان; zdaj je imel obraz porastel s sivo lisastim strniščem, ki ga je delalo odurnega, oči pa so mu bulile stekleno, z grozo vzbujajočo srepostjo.

„Kje imaš izpričevalo? Ste že končali šolsko leto?“ — je vprašal precej prisiljeno.

„Še ne, papa. V soboto!“

Ko pa je prišel mimo sina, je nenadoma zadržal korak, dvignil nogo in hotel brcniti; a izgubil je ravnesje, se napol zavrtel in se ujel ob steni. Sovražno se je ozrl na Toma, zamrmral besedo in odtaval v svojo sobo . . .

In ta beseda, ki je takrat ni bil razumel in ki ni bil nikdar več pozneje mislil nanjo, je Tomu zdaj nenadoma odmevala v ušesih . . .

„Pankert!“

Po tolikih letih mu je šele v tem trenutku prišla do zavesti psovka, krivična njemu, še bolj krivična materi. Čustvo ljubezni in usmiljenja ga prevzame vsega, skloni se k materini roki in jo poljubi. Rad bi jej kaj toplega povedal; a prsi so mu vzbunjene, da ne dobi glasu iz njih . . .

„Nikar ne bodi žalosten, moj dragi!“ — ga tolaži mati in mu zarije prste v kodre. „Ti si še mlad, premlad za žalost. Veruj mi Tomo: — mlada ljubezen sploh še ni ljubezen. Hrepenenje ostane v tebi, vzbudi se ti potreba, — in komaj čakaš prilike, da jo utešiš. Ali si resnično domišljuješ, da si našel tako slučajno in nenadoma — ljubezen? — pravo in edino? — Saj je mogoče; a po navadi samo izkoristiš — priliko. Rastlinica še ni drevo; nagnenje in poželenje še ni ljubezen. Zato le mirno dušo, Tomo! Boljše je pre zgodnje razočaranje, nego bi bil prepozen obup. Skozi trnje in goščave, čez prepade in močvirja se pririneš do gradu, ki te čaka v njem kraljična. Trnoljica je prava, Tomo. Kamor te pripelje gladka cesta, tja nisi prav prišel; obrni se in išči iznova.“

„Ti si modrijanka, mama!“

„V izkušnji je modrost, moj ljubi. Ko sem se možila, se mi je zdelo, da ga ljubim. Živa duša bi mi ne bila mogla iztrgati prepričanja, da je ljubezen, kar je bilo med menoj in tvojim očetom. In vendar . . .“

„ . . . je bila samo prilika, ki si jo izkoristila,“ — šepne Tomo malo sramežljivo.

„Res je. Nič se ne sramujem tega priznanja; samo koristiti ti morem z njim.“

Obadva umolkneti in se zagledata v svetle koščke neba, ki se blešče med temnim smrečjem. Lopa je zgrajena iz lat, da je odprt pogled na vse strani. Tišina vlada okoli in okoli. Iz hiše onkraj vrta ni glasu. Posamezna mušica zabrenči skoz senčnico. Na grmu zunaj se strese vejica, ptiček srfota v višino . . .

Tomo se zgane:

„Mama, s kom je — Mira žaročena?“

Ona se obrne k njemu in ga pogleda z gorkim nasmehljajem:

„Pravijo: z Andrejem Praznikom.“

„S poročnikom? Še vedno?“

„No vidiš, saj poznaš oba. On je bil nekdanj tvoj sošolec. Že ves čas snubi in snubi . . . Jaz ne verjamem, da se Mira sploh kdaj poroči. — Ne smeš verjeti vsega; stara mati te je samo dražila.“

Pa se obrne zopet k njemu in ga pogleda napol lokavo in napol sočutno:

„Le še vprašaj, Tomo!“

„Zakaj se smeješ?“ — Zdajci ga zalije rdečica, oči se mu povesijo.

„Kaj bi se ne smejala, Tomo?“ — Roko mu položi na ramo. „Tebe briga Mira?! Ti si hotel vprašati — za Vêro! — Jaz ne vem . . . Drnovšek se lovi za njo. Ljudje ugibljejo, da sta zaročena . . . Zdaj pa vendar ne razumem . . . Tudi jaz sem bila mislila. A če se spomnim: — ko sem jo zadnjič srečala . . . Ali si jo ti zapustil, Tomo?“

„Jaz!“ — skomizne Tomo rezko. „Saj imaš nazadnje prav, mama: — Človek pograbi priliko, kjer mu je bližja. To so same igrače.“

Nenadoma se zdrzne, otrese njeno roko s svoje rame, vstane sunkoma in odhiti po vrtu. Z roko si češe čop na glavi, pogled mu je kot izgubljen, rjavkasta lica so mu pobledela in mu drhte . . . V svojo sobo teče. In sam se ne zaveda, da je pobegnil brez zdrava od matere . . .

Ona pa strmi za njim z velikimi sanjavimi očmi in zašepče v brižni slutnji:

„Morda vendar niso same igrače, Tomo!“

(Dalje prihodnjič.)

*Toni, keror sem ga žik Vrhovnik = pred menat
edni neporejal. - Sploh avstrijskim račinarjem ten
teh. Tem namreč, ki jim je bil Zmeri Flebinger
liberalušen. ostra
isanje - čez meje
osadanjega Slovcaje
vanja - pa se končno
votovo tem navčinom
resiti, ja tudi, mlada ljubezen"
vanja v opominju do matere
Vtoro 14/2 1917*

Dr. Ivan Prijatelj:

Pesniki in občani.

„Lepota — to je strašna in grozna stvar! Strašna zato, ker je neopredeljiva, a opredeliti se ne dá, zato ker je Bog zastavil same uganke. Tu se bregovi stikajo, tu vsa protislovja skupaj žive. Jaz, brat, nisem jako izobražen, toda mnogo sem mislil o tem. Strašno mnogo je skrivnosti! Preveč ugank tlači na zemlji človeka. Ugibaj, kakor veš in znaš, potem pa prilezi suh iz vode. Lepota! Prenašati pri tem ne morem, da nekateri človek, celó višji po srcu in z visokim razumom, začenja z idealom Madone in končuje z idealom sodomskim. Še strašneje, kdor že z idealom sodomskim v duši ne zanikuje tudi ideala Madone, in gori od njega srce njegovo in resnično, resnično gori kakor v mladih brezgrešnih letih. Ne, širok je človek, celó preširok, jaz bi ga zóžil. Vrag vedi, kaj je to, ne morem družega reči! Kar se zdi razumu sramota, to je srcu sama lepota. Ali je v Sodomi lepota? Veruj, da baš v Sodomi tudi sedi za veliko večino ljudi — ali si poznal ti to skrivnost, ali ne? Grozno je, da lepota ni samo strašna, ampak tudi skrivnostna stvar. Tu se vrag z Bogom bori in bojno polje — so srca človeška.“ (Dostojevskij: Bratje Karamazovi, 130.)

I.

Leta so bila, kakor sedanja. Med Nemci in Francozi je divjala vojna, polna grozot bestije in vzvišenih momentov duha, ko je pisal baselski profesor klasične filologije in poznejši glasoviti filozof Friedrich Nietzsche svojo knjižico „Die Geburt der Tragödie“. Ž njo je dokazal, da umetnost ni nikakšna lehkotna igra ob strani trde in resnobne ceste življenja in estetika nikakšno igračkanje z besedami ter plavanje v sanjarskih nasladah. Nasprotno: umetnost je najvišji in najčudovitejši izraz človeškega bitja in estetični problem ena najvišjih nalog človeškega razglabljanja.

Obseg predmeta Nietzschejeve razprave je na videz dokaj ozek. V njej se bavi profesor klasične filologije s postankom ene same literarne oblike, tragedije, pri enem samem narodu, vsekakor estetično tako izrazitem in tako visoko stoječem, kakor so bili stari Grki. Ali za njegovim razpravljanjem se odkrivajo vidiki v najskrivnostnejša — v zmyslu Dostojevskega — snovanja človeške duše

sploh, v večne domove umetnosti. Opazke so raztresene po delcu, ki so po mojem mnenju izredno dragocene za proučevalca umetniškega ustvarjanja. In celo slovstveni zgodovinar, popisujoč neprestano se čredeče ter izpreminjajoče struje ž njih voditelji — velikimi osebnostmi — na čelu, more najti v tem spisu migljaje, ako hoče globlje razumeti tekom stoletij venomer se menjajoča umetniška stremjenja kot vedno nove izraze vedno istega človeškega duha.

1. Nietzsche je zgrabil estetično vprašanje pri korenini s stavkom, da je razvoj umetnosti vezan na dvojnost apoliničnega in dionizičnega načela. — Umetnost je gledanje in izražanje predmetov ter pojavov življenja. Izražanje ne potom idej in pojmov, kar je stvar filozofije in znanosti, ampak potom oblikovanja, do vzetega in dojmivega potom čustva, ne pa razuma. Neka naivnost in jasnovidnost pogleda je prvi pogoj umetnika, nemotena po obloženosti, zamotanosti kritičnega razbiranja in logičnega korigiranja, ki je domena filozofa ter znanstvenika. Stvari in pojavi v vsej svoji predmetnosti in otipljivosti so živelj umetnosti, so lestvica, ki vodi k skrivnostim lepote. Oblike so začetek in prvi pogoj lepega.

Predstavimo si človeka, ki sanja. Njegov duh oblikuje predmete, spletajoč jih v dogodke in pojave. Jasnovidno in nemoteno od vsega pretehtavanja in pomerjevanja ob vsakdanji razum se dviga stavba vzdušnega bistvovanja. Lepi videz sanj raste sam iz sebe, iz svojih postav in oblik. Korektiv deloma otrple celokupne zavesti, temelječe na vseh relacijah dojmovanja in spoznanja, ga ne zadržuje in ne moti v rasti. Vse je jasnost, otipljivost, skladnost in harmonija v sanjah. Podobno kakor človek v sanjah ustvarja v bistvu tudi umetnik svoje umotvore. Stari Grki, ki so v svojih globokih skrivnih vedah izražali svoja spoznanja rajši poosebljeno nego pojmovno, so častili v svojem Apolonu boga sanj, boga vedeževanja in boga umetnosti. Božanstvo svetlobe je bil in lepega, jasnega videza, kar že njegovo ime pomeni. Sorazmernost je vladala v njegovem kraljestvu in živ, zdravilen mir.

2. Toda svet v vseh svojih pojavih ni drugega nego slučajna obleka, ni drugega nego pač „videz“, pod katerim se skriva večni princip in neizpremenljivo bistvo. Lep je „pajčolan Maje“, kakor so imenovali pojavnost stari Indii, a je samo pokrivalo prave vsebine. In ves oni mogočni „principium individuationis“, ki je vsikdar napolnjeval človeka s ponosom nad osebnostjo, pogumom do življenja, slastjo nad bistvovanjem, navdušenjem za lepoto lepega videza, ta

princip ni neodvisen, ampak je podrejen načelu, ki je nasprotno vsemu individualnemu, oblikovanemu, uravnovešenemu, otipljivemu, jasnemu in dognanemu. Svet pojavov se gradi ravnomerno in sorazmerno. Dogodki življenja se razvijajo v dognani logični zaporednosti, posledice potekajo iz vzrokov. A medtem lahko vedno opazujemo, kako sredi tega tihega, enakomernega in razumnega toka življenja naenkrat in kakor brez vzroka človeka in prirodo navdá protest proti vsem tem lepim meram in mejam, protest podoben brezumu. Reka izstopa iz uravnane struge, razdirajoč pregraje, poplavljačoč cvetoče poljane. Človek tepta meje zakonov, razumnega in lepega videza, razbija celó verige lastne individualnosti, zaverovano in strastno sledeč nekemu notranjemu nagonu po svobodi brez pregraj in meja. Ta nagon je posebil Grk v mitični podobi boga Dioniza. In lepo se pripoveduje, kako je bežal Dioniz pred zakonodajnim kraljem Edoncev Likurgom in se rešil v globočino morja, to se pravi v brezmejne, mistične, tajne globine, odkoder prihaja kot sirenska slutnja in razpalja zanos posameznika, odkoder prihaja kot povodenj svobode in z ekstazo navdája cele množice. Kakor apolinični nagon s snom, tako se dá primerjati dionizični z opojem. Subjekt se razliva do samopozabe, a obenem se zliva s sto in sto drugimi subjekti, s celo prirodo v eno. „S cveticami in venci je pokrit voz Dionizov: v njegovem jarmu korakata panter in tiger . . . Sedaj je postal suženj svobodnjak, sedaj razdira vsakdo okorele, sovražne omejenosti, ki jih je zgradila potreba, samovoljnost ali drzka moda med človekom in človekom. Sedaj, pri evangeliju svetovne harmonije se čuti slednji s svojim bližnjim ne samo zedinjenega, spravljenega, splavljenega, ampak eno, kakor da se je raztrgal pajčolan Maje in samo še v cunjah pred skrivnostno praenoto frfota po zraku. Pojoč in plešoč se javlja človek kot član višje skupnosti: hojo in govorico je pozabil in zdi se mu, da bi plešoč poletel v višave. Iz njegovih kretenj govori zavzetje.“ (Nietzsche, 5.) Dionizične orgije pozna cel svet, „skakači“ in „plesачi“ si podajajo roke skozi vso zgodovino, od naroda do naroda, iz dežele v deželo. Zdravi razum občanov jih je krstil z imenom „ljudske bolezni“.

Glavna lastnost občana je, da se krčevito oprijemlje logične opredeljenosti videza, razumne oprijemljivosti, onega načela, ki mu pravijo modroslovci „principium individuationis“. Dobro ga popisuje Schopenhauer, dotikajoč se pri tem neke točke, ki nam je dragocen žarek v oni skrivnostni kót umetnosti, odkoder diha po izreku Dostojevskega njena grozna lepota: „Brezmejni svet, povsod poln

trpljenja, v brezkončni preteklosti in brezkončni bodočnosti mu je tuj, mu je naravnost bajka: njegova lastna begotna oseba, njegova neraztezljiva sedanost, njegova slučajna udobnost, samo to mu je dejansko: in da to ohrani, stori vse, dokler mu boljše spoznanje ne odpre oči. Dolej živi samo nekje prav globoko v njegovi zavesti čisto temna slutnja, da mu vse ono [namreč bistvo stvari, ki je eno in ne kakor v videzu različno, posebno, svojinsko in kot tako njemu ljubo] pravzaprav ni tako tuje, ampak da se tiče tudi njega, ki ga pred onim ne obvaruje principium individuationis. Iz te slutnje vstaja ona neizbrisljiva in vsem ljudem (morebiti tudi razumnejšim živalim) lastna groza, ki jih nenadoma popade, ako začno vsled kateregakoli slučaja dvomiti nad principom individuationis, ako se kaže, da je temeljni stavek v katerikoli svojih oblik dopustil kakšno izjemo: n. pr. ako se zdi, da se je kaj izpremenilo brez vzroka, ali da bi se kak mrtvec zopet pojavil med živimi, ali da bi sicer na kakršenkoli način preteklo ali bodoče postalo sedanje in daljnje blizu. Ta neizmerna groza prihaja odtod, ker se človek naenkrat zmede nad spoznanjskimi oblikami pojavnosti, ki edine ločijo njegovo osebnost od ostalega sveta.“ (Welt als Wille und Vorstellung, I. 417.)

Staro sporočilo pripoveduje, da je boga Dioniza spremljal demon, ki mu je bila znana skrivnost človeškega življenja. Kralj Midas ga je bil sklenil na vsak način dobiti v roke in je napravil nanj lov po temnih gozdovih. Naposled ga lovci vjemo in privedejo pred kralja, ki ga vpraša, naj mu razodene zmisel življenja. A demon molči mirno in mračno. Kralj mu grozi. Demon se sarkastično zasmee in reče kralju: Nesrečni človek, stvor nečimurnosti in prahu. Zakaj me siliš govoriti o tem, kar bi bilo bolje, da bi ti ne vedel. Saj ti je nedosežno najboljšo: ne roditi se, ne biti. A če ti že več ni dano najboljšo, potem si lahko deležen druge največje dobrote, ako takoj umrješ.

Apolinično in dionizično načelo je vzeto globoko iz prirode. Človek misli, da vse, kar je in postane v njegovem življenju in v smotreno delujoči prirodi, prihaja iz njegove in onih tvorečih sil, ki dajejo impulz in pobudo za tvorbe. A te tvorbe so pogosto papirnate hišice, ki jih odnese in preinači prvi veter, pogosto nastane iz njih nekaj čisto drugega, nego bi imelo nastati. Tvoreči živelj je pač eno samo središče sil, okrog katerega deluje vse polno drugih centrov v neznanih in nevidnih smereh mistične teme, v katero je redkokedaj in redkokakemu izbraniku pogledati. „Man glaubt zu

schieben und man wird geschoben“, osupne občan in groza ga obide. „V prah padate, milijoni!“ vzklikne zamaknjenec elevzinskih misterijev in nikoli slutena slast mu pretresa dušo.

3. Umetnik je napram prirodi njen posnemovavec. So umetniki apoliničnih sanj in so umetniki dionizične opojnosti. Kakor v vsakem človeku živita tudi v duši slednjega umetnika oba ta dva principa, samo v višji meri in sili. Po tem, kateri princip prevladuje pri njihovem ustvarjanju, se ločijo umetniki med seboj. Apolinični umetnik vidi razločnejše nego navadni smrtnik predmete, opaža intenzivnejše vso njih blagodejno pestrost, čuti neposredno ves valujoči in dihaajoči ritem iz predmetne pisanosti nastajajočih pojavov. Nobena značilna posameznost mu ne uide. A on ima tudi silo in iskreno veselje sanjajočega človeka, oprijemljivo in plastično predstavljati, oblikovati in graditi zračne stavbe lepega videza. Slast individualnosti je to gledanje, posnemanje in prosevanje prirode z ognjem, vzetim z ognjišča lastnih čustev, radost nad posnemanjem velike tvoriteljice prirode, razkošnost razsipanja žarkov potom zrcala, obogatitvega poprej njega samega s tem, da je v njegovem malem svetu vpodabljal veliki svet, postopoma in mozaično gradeč zavest njegovo, dvigajočo ga visoko nad živali.

So pa tudi umetniki, ki ne razpolagajo samo s silo reproduciranja, dojmovanja in obrazovanja makrokozma v svojem mikrokozmu; so umetniki, ki ne vedo samo za to, kako lepo se stikajo, dotikajo, prepletajo in objemljejo stvari v prostoru, razvijajo, stopnjujejo, zavezujejo in razvezujejo v času. V njih živi še vsa druga sila, vse čudovitejša, vse skrivnostnejša, vse demoničnejša in strašnejša: oni vedo za početek in konec vsega lepega videza. Za konkretno razodetostjo čutijo skrivno razodetje, za ljubko na videz samostojno obliko tipljejo s čustvi nitke skrivnih razmerij, za dojmljivo slikovitostjo vidijo tajne projekcije: za vpodobo — senco, za slučajno konkretno resničnostjo večno in tajno resnico, za trenutnim principom predmeta — nepremenljivi svetovni princip duše vsega stvarstva. In ta princip, ki ni odvisen od praktičnih razmerij pojavov, ki se nič ne zmeni za naše potrebe, koristi ali škode, ta princip, ki je onkraj zla in dobrega naše morale, ta princip je dionizični umetniški princip. Rojenje je to, posezanje po vsesvetovnih kaotičnih sferah, izstopanje iz sebe in iz onih pogojev redu in umerjenosti, ki so potekli iz nas, vničevanje vsega individualnega, opredeljenega, ki je prišlo v normo, dognano in priznано; to je opojnost slutenih novih in neznanih centrov sil, hrepenenje razbiti

ozko posodo bitja in se zliti z vsebitjem v eno. Nad individualno lepoto zmagoslavi vselepota, ki podvničuje, da nadustvarja.

4. Apolinična in dionizična smer sta oni dve struji, po katerih valovi in stremlji človeško hrepenenje lepoti nasproti. Vse gibanje in valovanje v razvitku umetniškega pojmovanja in iskanja prihaja iz njenega medsebojnega tekmovanja. Sedaj prehitava ena, sedaj druga smer. Najčešče se zdi, kakor da bi se borili med seboj. V resnici pa je trenje med njima kakor trenje dveh oseb, ki iz globoke jame, opirajoč se druga ob drugo bok ob bok, naprezajoč vse sile stremlja kvišku na lepi beli dan. Kakor se vodovje v eno strugo dospelih dveh potokov navidezno nekaj časa bori med seboj in naposled zlije v eno reko, tako se združita oba principa lepote v en akord, v eno veliko harmonijo — v največjih potencah človeštva, v umetniških genijih. V njihovih delih se igra rdečelična naivno in veselo rajajoča deca na cvetočih robovih brezden in prepadov. Lepi videz in modrost se šetata roko v roki. Življenje in smrt si nista več sovražnika, ampak prijatelja. Drug drugega sta spoznala in navadila ceniti. Nebo in pekel sta si blizu. „Tu se bregovi stikajo, tu vsa protislovja skupaj žive“, je rekel veliki mag Dostojevskij.

5. Rekli smo, da je v vsakem človeku malce umetnika. Ako bi ne bila vpletla priroda v vse človeštvo vsaj te tenke poetične žilice, bi hodili umetniki čisto nerazumljeni kot popolni tujci po zemlji. Peti bi morali samo zase, klesati zase in modrovati zase. Na tej tenki nitki visi vse to, kar se imenuje literatura v Verlainovem pomenu besede. Literaturo dela občan, pesnik se ni skoraj nikoli zmenil zanjo. Občan je praktični gospodar na polju umetnosti, njen popoljudovavec. On je samo sožitelj, zanj eksistira samo človeška družba, njeno dobro in zlo. Ako je poet amoralist, to se pravi človek, kateremu je samo do lepote brez ozira na človeško dobro in slabo, potem je občan samo moralist, ki pušča veljati povesod, torej tudi v umetnosti samo to, kar človeški družbi koristi, in preganja vse to, kar bi moglo škoditi njej. Občan ni nikoli pesnik, ampak na podlagi nekoliko povečane splošnočloveške poetične žilice to, kar imenuje Nemeč „Nachempfänder“. On ne čuti v sebi silnega, brezobzirnega kategoričnega imperativa stremeti za lepoto, vreči se strmoglav v eden ali drugi tok, ki valovi proti njenemu prestolu, on kot skrben gospodar opazuje dela svojih sostanovnikov na zemlji. Preveč bestije vidi okrog sebe, opaža, da v večini ljudi še najbolj delujejo živalski instinkti. Pri sredini že z zadovoljnostjo konstatira, da uravnava svoje dejanje in nehanje po

pravilih družabne koristi in škode, po socialni morali. Delovanje pesnikov se mu, — ker je „Nachempfunder“ — zdi sicer lepo in v njemu najbolj na srcu ležečem zmislu razvitka od živali do človeka jako plemenito, a v bistvu dokaj nepraktično, le deloma porabno in v bistvu končno celo nevarno. Pravzaprav mu na njih dopade samo to, da blažijo zver v človeku. In ker smatra za svojo najsvetejšo nalogo dvigniti svojo družino nad živalsko čredo, zato se peča občan z umetnostjo, toda samo kot sredstvom, ne priznavajoč njene avtonomnosti in suverenosti. Nezavestnega, elementarnega ne trpi nič. Na njegovem vrtu mora biti vse drevje lepo prirezano. Drevje raste, da raste, o da, ampak kje drugje, ne pa na njegovem vrtu. V njegovi delavnici se mora vse delovanje uvrščati v smotreno in koristno sožitje. Kakor vsi moralisti v drugih panogah človeškega delovanja, daje tudi občan navodila v svojem področju za umetnost, sprejema v šolske knjige njene proizvode. Iz mladih ljudi vzgaja pesnikom čitatelje; umetnikom gledavce in poslušavce. Pesnike pre-fresa, svari, graja in plačuje z nagradami. Umetnost uvršča kot posebno točko v narodno politični program.

A kaj pravi umetnost k temu? „Guarda e passa“.

— — — — —
 Fran Albrecht:

U svetli uri.

Kakor od samih lilij cvetočih
 noč je nocoj srebrna vsa,
 kakor od strun, neslišno pojočih,
 zveneča tišina preko sveta.

Kakor valovi iz mraka in luči
 lije mi, lije mi preko srca . . .
 Srce ti moje, kaj bega te, muči,
 trudno bogastva si svojega?

Anton Novačan:

Muri preganja vrane.

1.

Njivo orje Knezov Juri za vasjo na Ločnici, tik samotne pašne dobrane. Trudoma se pomika zaprega. Svet je na Ločnici strm in kamenit, obla planota, kakor da je pogrezla med vasjo in dobrovo velika krogla. Jarki popoldan pripeka, znoj zaliva Juriju raskavi obraz. Pluži, pluži Juri, nizko se sklanja nad plugom, upira se vanj, ga ravna in vzdiguje, globoko ga zastavlja na plitvih mestih. Zdaj si šine z urno roko preko čela, zdaj se raztogoti na goniča, sam konja priganja, zdaj glasno preteče zakolne. Naoral je že dva črna ogona, dva temna odprta grobova ležita v planoti, tretjega prva brazda se bliža počasi koncu. In bolj ko se bliža, skrbneje Juri s plugom ravna, niže se sklanja, glasneje ukazuje.

— Na levo kreni, Luka. Počasi goni, svet bo zdaj viši, zemlja je zbita in težka!

Opominja goniča in znova vzdigne plug, novo brazdo načenna. Konja se stresata, težko pokimavata, bijeta z repom po roju muh in obadov, goničev bič ju opleta po hrbitih. Jezno renčijo verige, zlato se svetijo meseci na komatih, lomastno se drgne napeto remenje ob potno konjsko dlako.

— Kaj le, hudiča, godrnja Juri, kaj le, hudiča toliko pod zemljo škriplje! Ne orje se ne, pa se ne orje. Ko da si sto hudičev ob lemež jezike brusi, ko da so čarovnice po noči zemljo zmočile! Ali je pa ta tvoj Muri, mrcina pasja, kakovo coprnijo kje izvohal. Klateža grda, ciganska, hudičeva! Poženi ga!

In je zamahnil z otiko po Muriju, po tem ubogem rjavkastem kužku, ki je stopal z odprtim gobcem za Luko, da je bolno zalajal in se zaplazel po njivi. Gonič Luka, suhoten starec, bos in razoglav, se je okrenil in nevoljno nakremžil obraz.

— Muri, Muri! je zaklical psa in mu tleskal z jezikom.

— Kaj ga biješ? je dejal gospodarju. Še enkrat mi ga udari! Še enkrat ga udari in vržem ti vajeti po konjih pa grem!

Juri se je nasmehnil.

— Pa se res težko orje, je dejal, huje nego druga leta. Prav tako, kakor se mi je sanjalo nocoj. Veš, orjem, orjem to trdo Loč-

nico, siv mrak je ležal na njej. Same megle, nič solnca. Naenkrat obtičim in pogledam. Nekake pošasti, nekake mačke, nekaki hudički sede na lemežu in ga pritiskajo k tlom!

— Moj Bog! je vzdihnil Luka.

Juri je nadaljeval:

— Udarim z otiko in — ššši — je završelo. Pošasti izginejo in le nekaj soj še migota krog lemeža. Tedaj se prestrašim in poženem, vzdignem plug in malone strahu skoprnim. Pod lemežem je ležala glava Banovega študenta, vsa krvava, lasje strjeni in krvavi, oči grozne, usta penasta.

— Sveta Marija!

— No le počakaj, nič hudega, le poslušaj. Odprem oči in lej, Banov študent stoji pred mano!

— Viš ga! se je razveselil Luka in udaril po konjih.

Brazda se je bližala kraju.

— Kaj bi le take sanje! je mrmral Juri, vzdigujé plug. Sam hudič ti jih naprede okoli glave! —

Otrl si je s čela znoj in se zleknil v križu. Ves velik se je ozrl v dobrovo na kočo Banovih. Ležala je tam kakor madež na belem dnevu, majhna in revna, trdo k zemlji prižeta. Sleme je bilo ugrezlo, streha razdrapana, dimnik viseč in brez kape. Stara tepka v polnem temnem zelenju jo je ščitila, da ni bila čisto sama v pusti, s trnjem prerasli dobri.

Juri je pokazal s prstom na kočo.

— Od take kočé! je dejal in zamišljen umolknil.

— Od take uboge kočé! je ponovil Luka in se hudomušno nasmihal.

A za hip je dejal:

— Ampak bled je Banov študent, v krčmo bi moral!

Juri je prijel za plug. Čez Ločnico je zahlidel veter. Odnekod je priletela jata vran in Muri je veselo zalajal. Posedale so ena po ena, vzletale, krožile. Nevoljno so krakale in se vzdignile v dobrovo. Luka je ščuval psa in se šalil:

— Zgrabi jo Muri, zgrabi! Drži jo Muri, drži! Bomo suho vranje bedro kuhali! suho vranje bedro bomo večerjali!

— Kaj bi vrano tudi?

In Juri je pogledal nanj, nà njegove vse križem pokrpane hlače, na potrgano srajco, na njegovo pripognjeno glavo, z vetrom v sivih mehkih lasih. Tak je bil Luka hlapec, včeraj pijanec, jutri berač in potem zopet hlapec, veseljak in svobodnjak, človek brez

doma, večna popotna bisaga. Rodil se je? Kdo bi to vedel. Mati mu je bila? Kdo bi to znal. Dozorel je nekje na božjem solncu kakor jabolko in našla se je roka, ki ga je utrgala. Za mlada je odrinil v tujino, romal čez morje, blodil ves svoj dobri vek po svetu morda delavec, morda sluga, sam Bog ve kaj. Vrnil se je naveličan in postaran na našo stran, v blaženo deželo vina in strahu božjega. Hodil je po vaseh, znan ali neznan sédel pozimi za peč, poleti v somraku na prag, se razgovoril in nasul poslušalcem pisanega popotnega bogastva. „Bili so trije bratje . . .“ — „Živel je nekoč kralj . . .“ — „Tam v tisti lepi deželi, ej . . .“ In vasi so poslušale, veliki otroci so poslušali lepe bajke o vélikem življenju tam za tremi gorami, za tremi vodami. Kadar je dajal, je Luka mnogo dal, kadar norel, je zelo norel, a če se je zaprl sam vase, bil je mrk in mračen in brez besed. Naježil je tedaj obrvi, zbral svojo culo, poklical Murija in je odrinil iz kraja.

Zadnje čase je malo pohajkoval. Tudi se je bil upognil, dasi še zmirom živ in okreten, in povesti ni toliko znal. Držal se je ene hiše, navadno pri Knezovih, ter postajal vse bolj čemerem in žalosten. Videli so ga pogosto na samem, kako se ozira naveličan po nebu, kakor da mu je tesno in ne ve, kam naj nameri korak.

Orala sta in orala. Brazde so se kopičile, ogoni so rasli, visoka Ločnica se je spreminjala v prostrano temno gredo. Šla je zaprega gori in šla zopet doli, in plug, veliki krt, je ril in se bliskal v solncu ob koncih. Med mendranjem konj in šumnim trganjem zemlje je lajal Muri, podil se za vranami v širokih kolobarjih in potem zasopel obsedel in jih še samo gledal. Razposedle so se po planoti in padale na njivo, podobne črnim sajam, ki jih nosi veter. Brskale so po brazdah z opreznim očesom na vse strani.

Izprevrgla sta polovico njive in Luka se je utrudil.

— Žeja me, je dejal, in tudi živina je trudna!

Vlekla sta brazdo do konca in izpregla.

2.

Po majhnem kosilu in kratkem počitku je Juri vstal in se udaril po kolenih.

— Zdaj pa pojdiva, izořjiva! Še povleči bo treba nocoj!

Luka se je zakrohotal na ves glas.

— Kaj še! Ne priganjaj, pobegnem ti!

In ko je Juri neodločno molčal:

— Hoče se mi počivati. Stori, kar ti pravi natura. Naturo je treba poslušati!

In je legel podolgem kraj pluga. Roke si je položil pod glavo in mežikal Juriju, zaničljivo grgraje. Med kolena mu je legel Muri in same udobnosti brezskrbno zadremal.

Juri se je jezil, se premagoval, se nasmehnil.

— Sodrga, ali te naj z ročico!

— Pa me z ročico! je odgovoril Luka in zatisnil oči. Kaj bi z menoj, starcem, kaj bi s človekom? Konja lahko zaprežeš, mene ne moreš. Psa lahko osuvaš, mene si ne boš upal. Ti si kmet, jaz potepuh. Kakor veter se vzdignem čez prvi hrib, ti pa imaš korenine v zemlji. Kakor drevo si, ganiti se ne moreš! —

Saj mi ni do oranja, je pomislil čemerno Juri in sedel na voz.

Solnce je lezlo že nizko. Čez Ločnico je zavel hladen vzduh, sunkoma in boječe, lahne podvečerne sape. Vse bolj je sinjelo nebo. Vse bolj je žarela zapadna stran in tonila v neznatnost črta na obzorju. Juri je pogledal na vas.

Bila je pohlevna, ponižna vsa. Kakor želve so se stisnili tam doli vaški domovi, druga z drugo vaške kočice in kozolci in kakor hrbti želv so blestele v večernem solncu strešne ploskve; opeka v dolgih, ravnih vrstah, na slemenih žlebniki, z belim apnom pritrjeni, vse rdečkasto, očesu zoprno, naveličano.

Nad vasjo so kipeli jagnedi; še večji, še višji v neskončno nebeško sinjino. Kaj, ko bi se jeli podirati, lomiti, padati križem in v grozni lomnjavi na ubogo vas! Visoki so, pa žugajo, ne, krotko drhti list poleg lista, ko drobni plamenčki so, še jih zlatijo solnčni žarki.

— Luka, Luka! je zaklical Juri.

Na vasi je zajokal otrok. Med topobelim zidovjem je blodil osameli krik pijanca. Zapel je bridko petelin, mukala je krava, grobo in izpretrgano, kakor bi udarjal s preklano desko po zidu. Zalajali so psi. Po cesti je zropotal voziček in ogromen oblak prahu se je nadvil čez vas.

Bilo je zopet vse mirno, majhno in ponižno. „To ti je naša vas! je pomislil Juri. Krava muka, pes laje, pijanec vpije. Ti pa krompir ogreбай, njivo orji, babo pretepaj, z Bogom se spravi in umri. Tako so delali stari, tako moramo mi, hudič naj vse skupaj pobere . . .“

Pljune jezno daleč od sebe in se odvrne od vasi. Na vasi se je oglasilo drobno klepanje kose, dolgočasno in enakomerno, podobno reganju zadovoljne žabe.

— Luka, Luka! je zaklical Juri znova, na da bi ga pogledal.

Gledal je za solncem, ki je romalo čez zeleno svobodo livad, širečih se onkraj vasi. Sredi njih se je videl potoka veliki sled, krivenčasta temnozelena črta. Bela cesta je tekla zložno ob njem, šla ob stari vrbi v ovinek in se izgubila med rjavimi vinskimi griči, ki so dremali mračni, kakor tihi počivajoči starci. Nad njimi se je zbirala tenka megla in segala že do vznožja Svete Ane, stare in od neurja marogaste cerkvice, ki je ždela tam gori sama, z resnimi somornimi linami.

Pust krik se je razlegel od vasi. Nekdo je zavriskal na vse grlo in zaigrala je harmonika. Prenehalo je drobno klepanje kose, utihnili so psi in petelini. Odpirala so se vrata in na pragovih so se gnetle ženske. Izza oglov so lukali dedci in tolpa otrok se je podila po cesti.

Luka je osupel povzdignil glavo.

— Ali ne slišiš? je vprašal Jurija. Kaj ni to harmonika?

Poskočil je na noge in ugibal:

— Kaj bi le bilo? Svatov ni, semnja ni, praznika ni. Ali veš ti, Juri, ali se kaj spominjaš? —

— Veseli ljudje, pijanci, je odvrnil Juri zaničljivo in opazoval troje mož, ki so se bližali s harmoniko v sredi vaški krčmi.

Luka se je pripognil in oprl roke na kolena in poizvedoval.

— Svatov ni, semnja ni, praznika ni. Pijanci, praviš? Kateri? Odkod? Čakaj, čakaj. Zdi se mi, e, seveda je, tisti le majhni je Zadnigar, tisti s harmoniko je godec Godčev. Kdo pa je tretji, črni, visoki?

Tisti tretji, črni, visoki je mahal s klobukom na vse strani in bil med vsemi najbolj vesel. Stopali so počasi in dostojanstveno, kakor je zdaj igrala harmonika, in šli v krčmo Čamarjevo.

— To bo gotovo nekaj čisto posebnega, je mrmral Luka, to bo gotovo velika pijača. —

Ugibala sta na vse strani in Jurija so objele temne slutnje. Zagledal je svojo ženo, ki je lezla iz vasi sem na Ločnico, in je preplašen stopil h konjema. Spomnil se je še svojih sanj in svoje prazne vere, da mu vesela znamenja oznanjajo vedno le žalost in nevoljo, ter je ves poražen čakal ženine novice.

— Francka, Francka! jo je klical Luka in ji šel naproti.

Zasopla je bila Francka. Lahno je zardevala v lica in velike temne oči so trudne zastajale. Prijela se je za vozno ročico in kašljala, hudo jo je bilo gledati.

— No, kaj? je vprašal Juri.

Popravila si je na glavi beli, veliki, z črnimi krogi posuti robec in pogledala na Jurija pa zopet pobesila oči. Znova je zardela in se igrala s prsti na prsih. Zganila je ustne, hotela je govoriti, a že so ji pritekale solze.

— No, no! jo je tolažil Luka. Saj ni hud danes Juri, ne boj se ga, Juri je dobre volje.

— Tonač je prišel, tvoj brat, je dejala Francka med solzami, pa jaz nisem kriva, da je prišel. Ne tiraj me, Juri, lepo te prosim, Tonač se je vrnil, pripeljal se je, domov pa ni pogledal. Mimo je šel, mešetarja Zadnigarja poklical, godca Godčevega povabil. Vsi trije hodijo po vasi s harmoniko gori in doli in Tonač se pri vsaki hiši zadira: „Z Nemškega sem prišel, denar imam. Pri Čamarju se vidimo, če ste še moji!“

Juri je pogledal mrko na vas. Še je pela harmonika, še so stali ljudje na pragovih.

— Otrokom je denar metal! je še dejala Francka in vsa srečna, da je opravila, hitela nazaj čez Ločnico.

Luka je ogrinjal svoj jopič in nestrpno iskal klobuka na vozu.

— Treba je iti in pogledati, je govoril, godec Godčev in Zadnigar nista za Tonača. Odrla bi ga na meh, razbojnika, Bog mi odpusti grehe . . .

Približal se je Juriju, ki je zrl v tla in si grizel ustne.

— Nehajva!

In ko je Juri molčal, je stopil Luka k plugu, da bi ga razdril.

— Nehajva! je ponovil.

— Orjiva! je zavpil Juri divje, da se je razlegalo po Ločnici.

In Luka, kakorkoli sam svoj in v skušnjavah zavoljo krčme, je pristopil brez ugovora k konjema in jel zapregati.

3.

Zopet je hreščal plug. Kakor debela, rjavkasta kača se je vila za njim sveža brazda, razpadala v pretrgane grude in légala drhte k sosedu. Urno je šla zaprega. Juri je srdito vpil, Luka viharo poganjal, bičal konja in se oziral v strahu nazaj po Juriju. Juriju ni bilo nič po volji; zdaj se mu je brazda preveč krivila, zdaj mu je šlo vse prepočasi. Pobiral je gredoč kamenje in ga metal v goniča in po konjih. Rogal se je in preklinjal, zmerjal kovača, ki je koval plug, in grozil, da bo prodal njivo magari za dva beliča. Besnel je bolj in bolj ter nenadoma velet ustaviti.

Ostavil je plug in stopil k konjema.

— Ti, ti vlačugar! je zasikal in sunil starca daleč po njivi.

In tresoč se po vsem životu je začel pretepati konja, obrnil bič, ki se mu je po dveh treh udarcih razklal in zlomil. Vrgel je bič na tla in zavilitel pesti, pehal konja in ju suval, da sta se vzpenjala, silila iz ojníc in bila ob plug.

Luka je tekal krog njega, bolno vokal, klical ga in ga prosil:

— Pomiri se, za Boga svetega! Ne bij kónj, bij mene, konja nista kriva.

Prenehal je Juri in se sesedel. Globoko mu je klonila glava med gola komolca, težko je sopel in bil ves potr. Tako ga bila je zdelala strast.

Luka se mu je boječe približal.

— Lej, Juri, bič si zlomil, je dejal potihó. Zakaj le, zakaj, za Boga svetega!

Juri je vzdihnil. Vzdignil se je in šel k konjema, ki sta se pred njim boječe ozrla in se stresla. Začel ju je gladiti z laskavo roko; božal ju je po glavi, nategoval jima grivo, govoreč z zamolklim ubitim glasom:

— Na, na . . . Hudo je, oj, kako je hudo. Ne bojta se mene, gospodarja svojega. Hudo je, hudo . . . Na, na, na . . .

— Zakaj le, zakaj za Boga svetega! je ponavljal Luka, popravil ojnice in prijel za vajeti. Brat se ti je vrnil, pri Čamarju nas čaka lep večer, vse bo povedal Tonač, kod je hodil in kje je bil. Čemu se jeziti, konja pretepati, kri, kri rogovilasta in ošabna! —

— Molči! je kliknil Juri od zadaj.

Zopet je tekla brazda.

— No, in še mene si sunil, je nadaljeval Luka, kakor da je krivica pri meni! Si jezen na brata? Ker se je vrnil in te spomnil svojih starih hudobij? Ker zdaj po vasi razgraja, domu pa ne pogleda? Odpusti mu, Juri, vse mu odpusti. Da ti veš, kako hudo je po svetu in lepo tako, da noriš od veselja in da noriš od žalosti, kadar se vrneš v domači kraj! Čuj, kako poje harmonika. O, tuji kraji . . .

Razgrel se je Luka in razgovoril se je in sipal je besede, kakor bi jih sejal.

— O, le ne jeziti se in greha ne delati. Lej, kako lepo še sije solnce. Oglato žgolijo laštovke. Škrjanec prepeva, lej, ves kraj meži in posluša. Pogledaj, kakšna je Ločnica. Dobra zemlja, pridna zemlja, sveta zemlja. Lej vrane . . . Kričijo, ne prenehajo . . . Ššši! Muri, poženi jih. Kje pa si Muri? Muri, Muri . . .

In ga je klical glasno, zateglo, ga ščuval in vabil in Muri je preganjal vrane. Letele so, črno krakaje, proti solncu, plule visoko pod nebom, krožile niže in niže, dalje in dalje.

Luka pa je imel ušesa na vasi, čarobno so se ga dotikali glasovi harmonike.

Tonač, veliki Tonač se je vrnil.

— Kadar se srečata, roko mu daj! Zakaj veliko je trpel, veliko je skusil. Poglej mene. —

Zastala mu je v grlu beseda in solze so stopile starcu v oči. Zakrilil je z rokami in viharno poganjal. Njegovo borno življenje, raztepeno in po svetu potrošeno, vse se je stisnilo v en sam trenotek bolečnih spominov in zdelo se mu je, da od vseh štirih vetrov strmijo vanj njegovi pretekli dnevi.

— Ha, ha! se je nazadnje nasmejal, poslušaj me Juri, poslušaj povest iz mojih časov. Onega leta, ko sem se vozil po morju . . .

— Molči! je zamrmral Juri.

Hotel je ukazati, pa je prosil. Sklanjal se je vse niže nad plugom in držal za rogovilo toliko, da se ni plug izvrnil. Sram ga je bilo svoje togote pred črno zemljo, ki se mu je sipala pod nogami, sram pred zahajajočim solncem. Gnusno čustvo lastne ničvrednosti mu je leglo na srce. Čemu se je tako razkačil! Kaj tista pravda s Tonačem zaradi deleža in takratne razprtije z njim! Skregal se je Tonač z domom, z vso vasjo, delež zapil in šel, nikoli pisal in visel nad domom kakor hud oblak vsa leta že. In vendar Juri je davno vse odpustil, Juri je davno vse pozabil.

— . . . solnce je vzhajalo, je pripovedoval Luka svečano. Tedaj se nagnem k morščaku in pokažem na solnce: „Lej, solnce gleda po morju . . .“

In Juri vidi morje. Po takem brezmejnem zelenem morju je romal Tonač, na pisani ladji, se za svojo srečo poganjal. Kakšne kraje vse je videl, ljudstva in njih bogate dežele! Tuje, tuje dežele. Samo pogumni, drzni in razumni naši si upajo čez gore in ko se povrnejo, kakšni so? Luka je videl največ sveta, zato pa je tudi največji pijanec in potepuh. Kdo bi mu to zameril, taka je njegova zvezda. Čak, drugi Jurijev brat se je vrnil in ni nič povedal. Vprašaj, kako se mu je godilo, in zamahne ti z roko in se zvito posmiha. V sosednji vasi živi in cvete mu mlin in kovačnica in vsaka obrt. Tuje, tuje dežele! Vrnejo se vsi od onod spretnejši, resnejši, nekam bolj moški. In še tisti, ki so pijanci, se vedejo nekam drugače.

— . . . v tistem mestu se skregam s človekom, takim rdečim luteranskim hudimorjem. Dražil me je: „Vi iz tiste dežele . . . Vi bi le pili in plesali in popevali . . .“ Zavoljo takega posmehovanja sva se šla na pesti in zvil sem ga, da me nemara še danes pomni!

Kaj bi Luka! Usti se siromak in hodi po svetu in ga gleda na pol. Resnica je v tistih tujih deželah, kakor je očitna naša revščina. Tam so ljudje, ki mnogo vedo, knjige prebirajo, drugače živijo in smejali bi se pomilovalno, da te vidijo, Juri, kako se tukaj nad plugom kriviš. Ampak kaj delo in trud in ubijanje. Ali pa tudi oni poznajo tiste tesne ure po solnčnem zatonu, ko človek na vasi ne ve, kam bi se dejal? Ko se ozira okrog po tihem, dremajočem svetu vaškega obzorja in ne najde miru za svoje oči, tako zakrito in zastraženo je vse naokrog. Kadi se nad hišami. Dim, dim suklja do neba, na vasi vsakdanji glasovi, lajanje psa, redkobesedni starci in potem večerna molitev. V srcu pa ruje nepokoj in neznana skrb ti obeša mlinski kamen na vrat. Ali te peče dolg? Dolgovi dado poguma. Bojiš se slabe letine? Pošlje jo Bog. Ali imaš ženo kakor moro in kakor bolezen? Lahka je sprava ž njo. Ta skrb pa, ta nepokoj, kakor bi lezla iz zemlje, iz takih groznih razpok, ki jih najdeš ob suši po zemlji in ki so brezdna, ako se nagneš in pogledaš vanje. Zdi se ti, da ima vsaka stvar tedaj nekaj nevidnega. In tisto slutiš, sam si pošast napraviš, ki te gloda in pije s svojimi praznimi očmi.

Pogrezal se je Juri v svoje temne misli, čim dalje, tem temnejše, kakor otrok, ki se zamisli v nočno nebo. Koliko je zvezd na nebu. Bože ti moj, koliko jih je, nikoli jih ne bi preštel. Pa dobro, zvezde še vidiš, z očmi jih razločiš, a kaj je za njimi, in ako je kaj, kaj zopet za tistim neznanim, temnim, pretečim . . . Zavrti se otroku mlada glava in v srce mu seže strah, da zajoka in zbeži k varnim nedrijem matere svoje. Strahoma se je ozrl Juri krog sebe. Začudil se je, da stoji zaprega, da se konja paseta, da Luka žviži v dobrovo.

— Vidiš jo, Maliko, je dejal Luka in gledal razkoračen po koči Banovih.

Koča je že ležala v lahnem somraku, sence so bile izginile pred njo in za njo. Pred kočjo je stala vitka deklica v motno rdečem jopiču. Spletala si je lase in je pela nerazločno veselo pesem z nizkim dekliškim glasom.

— Slišiš, laške prepeva, v Trstu se jih je naučila.

— Kedaj pa se je vrnila? je vprašal Juri.

— Hladit se je prišla! je odgovoril Luka.

A dekletu je veselo zaklical:

— Malika, ali si kaj moja!

Malika je utihnila. Pogledala je na njivo, se zvonko zasmejala in zategnila:

— Nič!

— O čriček ti vinski! se je zakrohotal Luka in ji zamahnil z roko.

Tedaj pa je stopil iz kočice Banov študent, visok in razoglav. Razgledal se je po Ločnici, po visokem nebesu in šel mimo svoje sestre v dobrovo.

Luko je nekaj ujezilo. Oblastno in surovo je zavpil za njim:

— Kam pa midva?

In ko ni študent odgovarjal:

— Ves dan sva spala, sva si glavo zaspala!

— Poženi! ga je opominjal Juri in prijel za plug.

A Luka se ni dal.

— No, študent, hohoho! se je režal.

Z dobrove je zadonel študentov glas.

— Luka! —

Luka je odvrnil:

— Sem hlapec!

Zopet je zaklical študent:

— Luka!

— Sem postopač!

— Luka! je zategnil študent in pospešil korake v dobrovo.

— Pijanec! je vpil Luka obupano.

Študent je zakričal, ne da bi se okrenil:

— Suženj, suženj!

Mogočno in divje se je razneslo po Ločnici. Osupnilo je v jeki na vasi kakor splašen sel, ki se prikaže na vidiku in naglo izgine. Še je bilo videti študenta v dobri. Korakal je urno in izginil potem med grmovjem.

Tiho je bilo na Ločnici.

— Viš! je zamrmral Luka in namrgodil obraz.

Molče sta vlekla zadnjo brazdo. Juri je mislil na pošasti okrog lemeža in krvavo glavo Banovega študenta, ki jo je davi v sanjah izoral. Ljuto, trdovratno je hreščalo železo, zadevajoč se ob kamenje, in mestoma je plug poskakoval v močnih Jurjevih rokah. Naenkrat pa je zaškrtnilo, da je šlo skozi ušesa. Plug se je izvrnil sredi brazde, zaprega je obstala. Velik počrnel kamen je ležal pred lemežem.

Juri je zmajal z glavo in si brisal pot.

— Kamen je! je dejal Luka.

Ogledovala sta ga.

— Kamen je, kamen! je ponavljal Luka in ga otipaval. Bogve, kaj je bilo svoje dni na Ločnici. Nemara veliko mesto, palače, velika vas. Pa je prišel sovražnik in je vse razdel, da ni ostal kamen na kamenu. Še kosti bi se globlje našle, dolge bele kosti.

Juri ga ni poslušal.

— Nehajva! je ukazal in prijel za plug.

Potegnila sta brazdo do kraja; na drugem koncu sta izpregla, naložila plug in brano, zapregla voz in pognala. Luka je klical še Murija.

— Kakšne oči pa imaš? je dejal Juri in se odvrnil od Luke.

Luka se je somorno nasmehnil.

— E! je zategnil in se zagledal v večerno zarjo, ki mu je čudovito razsvetila nabrani obraz.

A. Novačan:

Klavdij.

»Nozdrvi so ji puhtele strast
kakor jelena, ki dirja v slast,
in njene oči ko bakle gorele
in njene jelenje noge drhtele.

Prerok je bilo mi moje srcé,
slutilo je in vedelo vse,
le glava mojã ni verovala,
le glava moja je bedak ostala.“ —

In predno se tretja straža zvrsti
in preden nad Rimom zor zazori,
podajo Klavdiju čašo vina.
Mrtva je strašna Mesalina.

Ferdo Kozak:

Dialog v zaledju.

Soba v pritličju z verando v ozadju. Razgled na vrt. Septembrska jesen polni ozračje. Mehak gost mrak se preliva po sobi, obrisi pohištva tonejo v njegovem valu. Za alejo golih kostanjev gori toplordeč plamen večera.

Gospod A sedi na divanu, gospod B na njegovi desni v širokem naslanjaču.

Gospod A (približno petintrideset let star. Koščeni obraz z ostrimi, trdimi očmi blaže dolgi, nekoliko osiveli lasje. Je srednje velik, počasne hoje in oglatih a mirnih kretenj.): Tako se mi zdi, da bi govoril kakor neverni Tomaž, če bi te ne imel zdaj tu, pred seboj. Komaj da verujem.

Gospod B (mlajši, slok in vitek, vzboklega čela in širokega obraza.) Veruj, veruj, da nama bo lepši večer.

Gospod A: A najprej: kaj želiš. To — ono, čaj, kavo, mleko... povej!

Gospod B: Nepotrebne skrbi, prijatelj! Sicer pa sam veš najino staro navado.

Gospod A (se dvigne in prinese sam čez nekaj časa skodelico in lonček kave. Obenem odpre srebrno šatuljo na mizi). Tako! Prosim.

Gospod B (vzame cigareto in se smehlja): Veš, časih se mi je zdelo, ko sem hrepenel po enakem tihem žitju kakor pravi Wilde: Snežno-bela skodelica, polna črne, dišeče kave, v roki fino cigareto z lomečim se, zlato-rumenim tobakom... Modri oblački dima ovijajo glavo z ostro vonjajočo udobnostjo in sladé uživanje...

Gospod A (naliva kavo): Naj se ti te sanje uresničijo nocoj... (Sede). Bogme, kako sem te vesel! (Se vzpne nad divan in prižge luč, visečo nad mizo. Gorka svetloba se vlije skozi mlečnato-rdeči senčnik). In zdaj govori, samo govori, zopet enkrat po tako dolgem času.

Gospod B: Domislil sem se neke opazke, ki sem jo bral ondan. Delitev našega življenja v epohe: najprej je bilo vino in z višom petje. Potem je prišla doba črne kave in z njo razgovor...

Gospod A: Precej resnično, je-li?

Gospod B: Pač, toda meni oprostiš, ako molčim o zadnjem letu. Pretežno gre beseda iz ust. Vse bolj me na primer zanima, kako je tebi. Pisal si, da si se oženil. In zdi se mi, da nisi baš nezadovoljen.

Gospod A: O jaz! Saj me poznaš! Živim, to je vse, kar morem reči; kvečemu še pridenem: živim v miru. Navadil sem se, gledati s tega stališča na ves svet; zato sem se izobrazil v prežanju in tako mineva čas. Zvesto sem na preži pred vhodom svojega brloga in nihče, ki ga nočem, nima vanj dostopa. Tako, duša. Pred tabo razgrnem svoj jopič, da vidiš, kaj je pod njim.

Gospod B: Saj se že tako dolgo poznavava. Tvoji interesi so bili vedno v tvojem lastnem življenju, dočim je ostajal svet za tvojim hrbtom, da ga nisi videl in ne vedel zanj.

Gospod A: Da, nikdar nisem delal zanj; preveč izrazit egoist sem. Zase pa tudi ne, ker ni bilo zadostnega vzroka. Dovolj mi je, da znam živeti odmerjene mi dni.

Gospod B: Jaz sem pa imel vedno svet pred seboj, da sem ga gledal, vedno gledal. Mogoče je v tvojem načinu več razuma pri meni ga je prevladal nagon.

Gospod A: Zato nikdar ne propagiram svojega eremitstva. Nespametno je, drugim vsiljevati svoja mnenja, in nezanimivo. Raznoličnost je prijeten pripomoček prebave, ki celo mene veseli, da-siravno je ne iščem in ne potrebujem.

Gospod B: Tvoja samota je v marsičem zavidanja vredna. Zdi se mi, da sem prišel na samotni, od vseh oddaljen otok, kamor še niti v sanjah ni posegel čas. Pri tebi bi bilo možno pozabiti, da je vojna na svetu. Ovil si krog sebe bajko, ki je ne razblini ne stok in ne zmagoslavje, vsem odtujeno bajko, kakor si ti sam odtujen in odtrgan od drugih.

Gospod A: Ne ugovarjam; zakaj bajka je skoraj edino zavetje pred življenjem. Nekoč sem menda bral delo velikega Angleža, ki ima podoben zmisel. — In glej, čemu bi zdaj puščal vojno k sebi. Kakor je izgubila že doba miru zame svoj pomen, tako ga nima tudi ta vihar, ki je sledil. A s teboj bi rad govoril o njej.

Gospod B: Vam je vojna pojem tistega, kar se godi na traku, obsegajočem širino, ki jo še dosega topovska krogla. Nam je tisti trak nekaj, kar ni za ušesa in kar leži pokopano v duši posameznika, kot bi se bal, da mu drugi ne oskrunijo svetinje. To je lastnost posestnika, značilnost vseh, ki so stali pred smrtjo, pa so zaenkrat odnesli še zdravo kožo. Mogoče je vzrok le zavest, da

nikdar nihče ne razume tistega tako do dna, ako še ni gledal z lastnimi očmi. In to se mi zdi edino pravo. Tam utriplje dovodnica vse vojne, tam se rešuje učena politika in vse nove ideje s krvjo in ognjem! Se-li zavedajo posamezniki pravega zmisla, zakaj so tam? Dvomim. Tam je kakor oltar, vedno poln daritve in kdor je sam stal med darovanimi, ga ne miče govoriti o tistih dneh. Vse drugače pa nas zanimajo svečeniki in zakristije, odkoder vodijo žile na altar. Tako vidiš, kako se križajo najini pogledi. Tam je človek vedno na pol obrnjen proti smeri, odkoder je prišel. Dobro se sicer spominjam dni, ko nisem mislil na nikogar več na svetu, razun na samega sebe in čutil sem se z vsemi tovariši združenega v en svet, ki je absolutno tuj prejšnjemu in ki ne sklene z njim nikdar več niti najmanjšega kompromisa. Toda ta tujost leži le v našem izostrenem presojanju, v naši, pred licem smrti porojeni, samolastni volji do življenja, ki postane sčasoma prizma, skozi katero zremo nazaj v zakristijo. — Zgodilo se je, da me je nekoč poslana karta silno užalila, ker je govorila o zabavi in novem kinematografu. Čutil sem, kako zelo sem sam, ker nima ozadje niti trohice sposobnosti spoštovanja, ali bolje obzira. Ne maram je obzirnosti, a v teh slučajih brezobzirnost bolj peče, nego vsako drugo zlo. Mene je polagoma tisto čustvo postavilo na popolnoma samolastne noge. Zdaj lahko razumeš s kako zvedavostjo sem se vračal.

Gospod A: In kaj si našel?

Gospod B: Sprva sem mislil vendarle na možnost, da se vrnem kakor med brate. Še sedaj me je sram tolike sentimentalnosti. Dragi, ljudje so ljudje in nikdar niso tega jasneje pokazali nego zdaj. In najmučnejše je, da je vse silno enostavno in razumljivo, dočim bi najrajši vsakemu posebej zakričal v obraz: Zakaj tako! Hotel sem preživeti te dni kakor izpiješ čašo pristnega, gostega vina v enem samem globokem, polnem požirku, a okoliščine so me prisilile, da srebljem in pazim, kakor da ni vse v redu, kar je v kozarcu. Hotel sem živeti brez misli, pa ne morem.

Gospod A: Tvoje opazovanje me zanima tembolj, ker sam živim kakor puščavnik in ne vem za nič, kar se godi. Gotovo si gledal s pravičnimi očmi.

Gospod B: Ničesar bolj nego to! Prišel sem torej in našel zakristijo prožeto s sivim dolgočasjem. Vojna traja že tretje leto, čakanje zaman ... Zato je bilo menda moje spoznanje v kratkem dnevu tako, kakor da je bilo že prej v meni. Tisti trak zemlje, ki ga zasežejo še krogte, je postal obrabljena snov, ki je nihče več

ne omenja. V globini vseh duš živi sicer zavest tiste smrti tam doli, vsak posameznik jo čuti kakor drobno iglico v svojem srcu, toda smrt sama je nekaj, kar vpliva kakor mrzlo, ostro jeklo. Glavni princip je postala volja, preživeti ta čas na kakršen koli že način in predvsem pozabiti tisto drobno iglico. Ko sem stopal po ulicah, se mi je zdelo kakor enoten krik, ki je polnil vse oči in smehljaje in bil celo skrit v šelestenju svilnatih toalet: pozabiti! A smrt blišči skozi obrabljeno kramo vojne kakor zubelj — ljudje so si zakrili oči. Zato so prenapolnjeni kinematografi in promenade, ker velja preživeti dni, ki so se že desetkrat ali stokrat ponovili. V nagonu po pozabi je vedno nekaj frivolnega. Tako se nisem čudil, ko se me srečavali polpijani pogledi deklet, kot bi vabili v tempelj sladostrastja . . . In vse to je krilo v sebi že kal abnormalnosti, kal obupa. — Vsem tistim, ki so prej polnili to življenje, velja zdaj le smrt. Torej je treba izrabiti vsaj tisto, kar je pri rokah. In to hlastanje, se je prevrglo skoro že v brezbožje in brezčlovečnost. Pozabiti! Menda se je posplošil ta moment na vsa mesta in naselbine.

Gospod A: Omenil si prej tiste, ki jih ni zdaj tu. Morda nisi mnenja, da je brez njih zastalo vse kakor kolesje stroja, ako odpreš paro.

Gospod B: Ne vse, a vendarle vse poprečnega življenja. Mislim namreč našo družbo, ki je zdaj izgubila svoj motor in se je pokazalo jasno dovolj, kako je živela od drugih, od sveta in milijaja. Moderna družba je razvajeno dete, ki hoče igrača, da se zabava, je slab želodec, ki mu je treba morfija, da se umiri. In tiste igračke so bila gledišča in deloma knjige, bila je zavest, da smrt še ni tako blizu. Saj takozvani razvoj je bila le laž, rojena iz dolgega časa. Razlika je le ta, da je zdaj dete navezано samo nase, prej pa je živelo ob drugih. Toda ta razlika je odločilna, če za druge ne, vsaj za novo se razvijajoče organizme. Družba ni nikoli mnogo mislila, toda ti so mislili. Zdaj pa, ko je ves tok misli osredotočen v vojno in ko se baš teh misli o smrti, namreč o tisti dejanski smrti v strelskih jarkih, vse krčevito ogiblje, je dolgčas strašen in ubijajoč. — Edina značilnost in posebnost, ki sem jo srečal, so črne obleke. Da, ne glej me! Zarežejo ti v oko v teh belih jesenskih dneh, da se nehote ozreš skozi pajčolan ali se obrneš za mimosidočim, in tedaj veš, da bije pod tistim črnim blagom srce v toplem taktu za nekoga, ki ga ni več . . .

Molk.

Val srebrno-zelene mesečine zalije drevje na vrtu.

Gospod B: Kadar govorim o ljudeh, mi vedno vstanejo v spominu vasi za linijo. Nekoč sem hodil skoz nje, ko je bila čista mesečina kakor nocoj. Dragi, te vasi so simbol vsega današnjega človeštva in njegovega življenja. Krog in krog njih je vse izmrlo. Žive duše, niti ptiča ne čuješ. In mesečina se pretaka tako strašno osamela in pusta po golih, ožganih zidovih, da bi postál in se razjokal gorja, ki ga je polna duša, a mu usta ne vedo imena. Drevje in zidovi štrle črni in okajeni proti nebu kakor v krču zastale, trde roke, proseče milosti in usmiljenja in ako jih gledaš, te zgrabi tako divji strah, da bi pobegnil in se skríl nekam, kjer ni luči, ne misli. Le tu pa tam vidiš kapelo ali cerkev, ki je ostala nedotaknjena sredi razvalin: samotno, skrito svetišče bogve katerega srca. — Kdaj pozidamo te razvaline, kdaj jih očistimo grozote in tajne kletve?

Na verandi se pojavi žena v beli obleki, s hrptom proti sobi stoji in strmi na vrt, vsa ožarjena z mesečino.

Gospod B: Glej, moja žena!

Gospod B (jo gleda) Kakor bajka!

Gospod A: Da, to je bajka moje hiše . . .

Gospod B (se obrne k njemu). Srečen si.

Gospod A: Ko si prišel in pričel govoviti, sem čutil, kakor da sem padel z drugega nadstropja na trdi tlak. Tako sem treščil v pojem: vojna. In zastal sem ob misli, kako se moré milijoni med seboj . . . Dovolj! Ko odideš, pojde tudi vojna s teboj in nikogar ne bo, da bi me vznemirjal.

Gospod B: Tvoj dom je blagoslovljen grob.

Gospod A: Pa vem, da je moj in da sta trupli v njem polni sladkega, sočnega počitka, obliti s sanjami lastne volje . . .

Levstikova sodba o Jurčičevem „Desetem bratu“.

(K petdesetletnici „Desetega brata“ priobčil Oton Župančič.)

V Jurčičevi ostalini se je ohranilo med drugo Levstikovo korespondenco tudi znamenito pismo o „Desetem bratu“, doslej najtemeljitejša in tudi najobširnejša beseda o tem Jurčičevem delu. Da je izšla ta razprava prej v tisku, bi bil dobil del naše literature nemara drugačno, manj prostaško lice — jasen dokaz, kako živo nam je potreba poštene, odkrite kritike. A v tem Levstikovem pismu je toliko resnice in modrosti, da njega objava nima samo literarno-zgodovinske zanimivosti — vredno je, da se vsak današnji pisatelj vanj globoko zamisli . . . Jurčičev odgovor na to pismo se je izgubil — bržčas ga je Levstik sam uničil; iz naslednjega Levstikovega pisma, ki ga objavim samo dokoder govori o „Desetem bratu“, je razvidno, da Jurčič s prijateljevo oceno ni bil zadovoljen: Levstik ga mora tolažiti. Sestavek v „Novicah“, omenjen v prvem pismu, je bil izpod Levčevega peresa.

V Ljubljani 7/2 1868.

Dragi Jurčič!

Gotovo pisano gledaš, da toliko časa niti ne odgovorim, kajti da ti mislim in celó moram odgovoriti, ménim da o tem nejsi dvomil. Zdaj uže tri dni ne pišem drugo nego odgovore zastarélím pismom. Tebi je bil odgovor spisan vže 18. dan ónega meseca, a potem ga nejem mogel takój prepisati, ker sem kopijo hotel ohraniti, in tako se je ta stvar odvlekla do denašnjega dné. Prosim Te, oprostí mi!

Lepa hvala Ti za „desetega brata“! Prebral sem ga s pravim veselijem. Nekteri oddelki so mi vže poprej bili znani, a najboljši neznani. Treba je, da se tako delo v celoti prebere. Dr. Bleiweis je nekoliko svojega obétanija izpolnil v „Novicah“, vanje vzeší sestavek, kteri pošteno govori o tebi in tvojem „desetem bratu“, ali kakšen je dr. Bleiweisov pristavek! Človeka je sram, da se kaj takega meju nami danes piše in tiska! Kar se dostaja mojih „netiskanih“ vrstic, ktere si v „desetem bratu“ vzel za epigraf, bile so vže nekdé v „Napreji“ natisnene, ako se ne motim. Za almanah

ne utegnem zdaj nič poslati; vendar ne branim, če Stritar izbere kake 3—4 pesmi, ali kolikor in ktere hoče, izmeju tistih, ki so v njegovih rokah; samo da boljše izbere pa da se na moje ime ne natisnó, ker protivniki bi mi precej zakričali, da se ubijam s pesmarstvom namesti slovarstva. Da se torej za moje ime podpiše M. Lipovec. Giontini si ne upa prevzeti almanaha. Ves plah je o lepoznavskih rečeh, odkar se je tako opekél z Jenkovimi pesmami, ktere jako slabo prodaja.

Vrníva se zopet k „desetemu bratu“. Govoriš, da bi jaz o njem spisal kritiko. Storil bi to, ali Stritar je mnogo pripravnejši od mene takemu poslu. On je prvi slovenski estetični kritik, estetično najizobraženejši južni Slovan. V tvojem delu krasot gotovo nikdo bolje ne čuti nego on, i nikdo bi ne mogel o njih lepše pisati. Meni so take reči zdaj vže malo preoddájljene; tudi morda bi moje negativno grajanje več kvarilo nego koristilo, a Stritar vedno zida, kader kritikuje. Vesel sem, da se je v „Glasniku“ zopet genol. Pa bodi si, da bi se jaz lotil kritike. Kde bi jo mogel natisniti? „Novice“ imajo samo svoje namene, ter moje dolge kritike gotovo ne bi rade vzele, gotovo ne tako, kakor bi jaz pisal; a „Glasnik“ je skopljéneec. Z Janežičem je težko poslovati. Njegov strah je silno smešen in našemu slovstvu grozno kváren. „Molčimo, farji gredó!“ tako slóve njegov vedni trepet. Če Štajerci naprave nov političen list, kar je skoro gotovo, vanj bi se utegnila poslati kritika, drugi slovenski listi imajo premalo bralcev.

Tvoje dete „deseti brat“ je porod ženijalnega očeta, a poleg vsega tega ima velike hibe, katerih se ti vendar nej treba plašiti, kajti še rasteš. Svetoval bi ti, da izkušaj priti, če kolikaj moreš, méju večí svét v družbah; seznaní se posebno z mladimi ženskami! Ako se malo zaljubiš, tem bolje, kajti ne bojim se, da bi se v tem morji tvoj čolnič pogreznol. Ženski svét ti je premalo znan, akopram te tudi tukaj tvoja darovitost sploh dobro vodi.

Če se ne motim, najslabše si načrtal Kvasa in Manico. Kvas je neukretnež, kakor vsa naša kmetska izobražena mladina, prišedši z učilnih klopíj. Sreča, Manica in Martinek delajo zanj, da mu naklóné, česar sam nikakor nej zaslužil; nôse ga, kakor angelj Habakuka v Babilon. On je te povesti junak, a vendar je méju vsemi osebami najnedelavnejši. Záljubiti se ter na videz sentimentalno modrovati nej še dovolj. Sploh se ogíblji ostaréle, črvíve sentimentalnosti. Tudi se nekako čudno Kvas véde z Marijanom, o katerem je vedel, da je zaljubljen v Manico. Ali o Marijanu se celó

sam Ti motiš. To nej človek brez globokega čuta, zatorej ti ne morem odobriti, da je zaspal, ko je premišljal, ali bi šel v grad na gosti ali ne. Marijan je izvrstno črtan, malo robat, ker je bolj na telesu razvit nego duševno, i baš za tega delj krepak, zunaj in znotraj čvrst, zdrav mladenič, kateri globoko čuti, samo da ne vzdihuje, da pesnic ne dela, skalam in grmoviju ne toži Maničine trdosrčnosti, — s kratka, da nej sentimentalen mekuš, kar je Kvas preveč, toda samo na videz, kajti v resnici je skoro brez čuta. Marijan nikdar ne govori o ljubezni, a vedno dela, kakor zaljubljenec; sama ljubosumnost mu naposled odkrije njegovo skrito strast. Tudi čvrsta Vencljeva hči je prav po naravi pisana, samo da si jaz v mislih ne morem družiti nje drobnega obrazka k njenemu početju. Pa Manica? Stara je vže 23 let, in ne ljubi prvič. To vidimo iz tega, kako je v mrežo ona ujela Kvasa, ne Kvas nje. Pet besed o ljubezni z deklico umno izpregovoriti, pa je dovolj, da se vidi, ali je uže ljubila ali ne. Torej ti še preporočam, da na ženstvo ti je bolje paziti. Manica je toliko stara, kolikor Kvas, ki misli 2 leti ostati v gradu, potem 4 leta na Dunaju, a petega leta mu je treba, da se podoktóri, dalje zopet kakih 5 let, da se utrdi za ženitev, pa bode štel 35 let, in Manica — tudi 35! Grozna starost neomoženej ženski! Ptičke so jej odpéle, vijolice odcvelè! Jaz bi se o Kvasu nič ne hudoval, ako bi 35, celo 30 ali 27 let star popustil — kar bi on tudi gotovo storil, če ga dobro znam — Manico, staro dekle, pa bi morda vzel kako 20letno nevesto. Misliš, da ženska, če šteje vže 23 let, vsega tega na tanko ne premisli? Tvoja Manica je prestara, da bi se tako na prazno roko zaljubila, in Kvas je človek, s katerim drugi delajo, kar hoté, dokler je njemu na korist. On je velik samoprídnež, celó hinjavec, ter menda niti ne čuti globoke strasti k Manici, kajti bojim se, da je samo ljubezničanje, a ne ljubezen ter zadovoljna ničemurnost, kar ga vléče k Manici, s katero se potlej v nje 27. letu menda samo tebi na ljubav ožéni. Ta človek se mi zdi nevarna tiha voda; jaz bi nerajši imel ž njim posla, nego z dr. Kavezom. O tej priliki mi tudi povédi, čemú ga pošiljaš na Dunaj? Poprej mu je tega res bilo treba, zdaj ne več. Ali se misli ozbiljno poprijeti znanstva? Ne kaže! Morda neče iti od Martinkovega pogreba vpravo k poroki? To je hvalno, akopram njegova póstarna nevesta trepetáje čaka bračne postelje, kajti svet je greda, na ktorej cvete toliko mladih, krasnih deklic, ki vse želé moža. Kvasu torej nikakor nej bilo na vseučilišči treba čakati doktorata, kateri mu nejma nikake namere.

Vsak izobražen človek česti znanstvene naslove, kadar imajo pаметen namen, a smeje se jim, ako so prazna, ničemurna oholost, kakor pri Kvasu, da se more pobahati: anch' io son dottore! — Če prav sodim, za Kvasom meniš da teči nekoliko tebe samega; ali zopet se motiš! Ti bi nikoli ne mogel tako delati, kakor on dela. Hotel si v njem postaviti vzor pravega dijaka, mladeniča brez duševnega madeža, a nej ti šlo od rok. Iz tega vidim, da bi tudi tebe v silno zadrego spravili taki položaji, v kakoršne si del Kvasa, ali bolje bi se v njih gotovo sukal nego on. Sploh je Kvas bolj nagnen k slabosti nego dobrósti — kakor ga jaz umejem — ali ni v tem nej polnoten, tedaj nedovršen, skvážnjast značaj (lückenhaft). Celó plašljivec je, akopram ga ti črtaš premišljeno pogumnega, pa vendar se zanj sam bojiš, kajti ne sméš v gozdu samega postaviti proti Marjanu, ker dvomiš, ali ne bi podplatov pokazal, kader bi se bilo treba braniti; zategadelj si mu v zasedi skrivaj pridružil Martinka, kterega potem namesti krívdnega Kvasa zadene po nedolžnem smrtna rana. Ta krivíčna prigodba bralca nejevoljno stresne. V Kvasu je čudna zmes raznih, nedozorélih elementov. O tem značaji sem za tega delj obširneje govoril, ker je vse povesti junak a poleg tega najnápačneje črtan.

Izvrstno je popisano iz skritega hrama človeške narave izvira-joče sovraštvo meju Marijanom in desetim bratom; enako resnična je plahoća sicer neustrašenega, sivega grešnika dr. Kaveza, kader ugleda Martinka, kateri ga nehote opomne starih hudodelstev. Poleg dr. Kaveza je tudi Benjamin po svoje izborna osoba. Kmetje so tako popisani, da v nekterih rečéh ne mogó biti bolje; vendar je njihovo bitje preplitvo in preveč je karikiraš. Čemú je na pr. treba reči, da glušec z metličjem „zatuli“? Ves originalen je ubogi, pošteni Martinek, ki ima obilo plemenitejši značaj od Kvasa. Da se dr. Kavezu maščuje, tega mu nikdo v zlo ne šteje, kajti zdi se, kakor da ga je Bog zločinskemu starcu poslal za šibo, katero si je v mladosti sam splétal. Če je v njem kaj napake, je ta, da je tudi njega značaj sem ter tam preobložen in slédi tega bizáren.

Tu je opomnoti neke hibe v zlogu (kompozicii.) Mnogo obširneje, mnogo resničneje ter z mnogo véčo ljubeznijo si črtal kmetsko življenje, ker ti je bolj znano, nego izobraženi svet, v kterem se vendar godí največ vsega, kar se dostaja glavnih osob. Menim, da si epizode preobširno razpisal glavnemu dejanju na kvaro. Bilo bi mi žal za vsako kmetsko črtico, ktera bi se iz tvoje povesti uníčila; vendar bi si jaz mnogo reči želel od tod pre-

nesenih v kako drugo knjigo. Zlasti Krjavelj bi utegnil kde drugde pripovedovati, kako je hudiča presékal. Dalje meju kmeti preveč popisuješ edini proletarijat. Zakaj nejsi poleg teh golih sinov postavil kake trdne kmetske hiše, v kateri moder mož in delavna žena vladata sebi in svojcem na blagost? Zdi se mi, kakor bi tvoja knjiga nehoté dokazovala, da Slovenci po Kranjskem nejmamo srednjih zemljákov nego samo graščake in take preproste ubožce, kakoršne zbiraš pri Obrščaku. To vendar nej res. Ali tvoje ljudstevce je tako živo našarano, da je človeku vselej žal, kader Obrščak zapre krčmo. Dolef je originalna podoba, edina, ki ni čisto iz tvoje glave, kajti mojega „desetega brata“ nadaljuje, ako se ne motim; vendar je tvoj mož tak, da bi vsakemu bilo žal, ako bi mu ga bilo pogrešati, ter tako si ga po svoje zasuknol, da se ti zopet ne more očitati, da si ga pobral drugde nego na širokej cesti človeškega življenja; samo da je tudi Dolef časi presiljen. Kader značaje črtaš, naj ti bodo vedno na umu zlate Horacijeve besede: „est modus in rebus, sunt certi denique fines queis ultra citraque rectum consistere nequit“.

V posameznosti ne sezam, vendar ne utrpim zamolčati, kako me precej od začetka povesti zanima Peharček, četudi je njegova prikazen morda napaka; bil bi namreč moral izostati, da ne bi bralcu obujal neizpolnjene želje, videti ga tudi pri Obrščaku; ali vsaj menj bi ga ti nam bil moral pokazati, kakor si na pr. glušca z metličijem, dečka begajočega po travniku, deklico na cesti a posebno črevljarja in njegovo ženo pri dr. Kavezu. Zdi se mi, da moža še zdaj vidim, kako nabíja podplate, na trinogu sedèč. Ako še pristavim, da so mi nekatere kmetske osebe, katerih si preveč obródl, malo preinoobrazne (einförmig), da si tudi meju kmeti premalo uvrstil ženskih, katerim se nekam prerad umičeš, kakor v življenji tako v pisaniji, pa sem ti vse povedal. Posebno izvrstno Krjavljevo ljubezen bi človek rad sam gledal, če ne v tej, pa v drugej knjizi.

Zdaj imaš gotovo pravico, vprašati me: „kaka je tvoja končna sodba o meni in o desetem bratu?“

Moja sodba je ta, da si ženij, kateri si nej še našel prave mére, a najdeš jo gotovo, če ne opešaš, kar je pri nas tako rado, ter ako se potruđiš, svet in človeško srce bolje in globokéje pregledati, da ne bodo tvoje knjige več tako inoplatne (einseitig), kakor je „deseti brat“, kateri je poleg vsega tega do zdaj prvo ter največe slovensko delo te vrste. Ako neustrašen toda

pázen korakaš po začetem strmem poti, mogel bodeš osnovam dajati globokejšje misli, a osobam več duše, ter vse delo postavljati pod višo moralno perspektivo. Potem piši, kar hočeš ter za posnémalce se ne brígaš. Saj te ne bodo mogli dohajati, kajti nejmajo tvojih darov, kakor Preširna do zdaj nikdo nej došel. Izobrazi se, pa ne bodeš samo Slovencem prvi pisatelj, nego sploh velik povestnik. Še enkrat, in sicer silno ti preporočam Jeremijo Gotthelpha. Videl bodeš iz njega, da krivo učé, kateri trde, da v povesti ne sme biti edinih kmetskih ljudij. Človek je prvo, tega je Bog ustvaril, a kmeta in gospoda še le človek sam. Sploh se starih zarjavélih mislij odtresi, kolikor moreš; premišljaj, predno kaj poprimeš, ter sam sebi mnogo verjemi, ali bodi sam sebi naj-ostrejši, najpravičnejši sodnik. Bojim se, da so te nevedneži prelástili (zapeljali), kajti čujem, da „Sad in cvét“ — bral ga ne bodem, dokler ga ne dovršiš — ima same gospodske osebe. Žali bog, da višjih krogov ne bodeš mogel nikoli tako črtati, kakor kmete, ne zato, ker bi ti ne imel sposobnosti, nego ker jezik nejma še potrebnega koloríta, izrekov itd., kar je pri črtanii tako zeló važno, kakor posebno tvoji spisi tako glasno pričajo. Nikdo ne more dajati, kdor nejma; nikdo ne more jemati tam, kder nej. Ni ti ne jemlji tam, kder nej nič, a ne dajaj drugim, česar sam nejmaš. Skrbí me, da bode „Sad in Cvet“ okusnejši nemški-pokvarjenim slovenskim želodcem, a da bode pléšast in prazen takih podob, kakoršne gomezé v „desetem bratu“; ali vendar počakimo, da ga dobimo v roko.

Take so nekako moje misli. Ko bi kritiko dal natisnoti, gotovo bi vse obširneje razložil. Morda se tu ter tam jako motim; morda krivo sodim, — vse je mogoče. Želel bi, da se s Stritarjem zmešiš o mojem očitani, kadar se zopet spravita krompír péč. Čim več dokazov mi povesta, da sem se jaz motil, a ti prav delal, tem večje bodé moje veselije.

O jezici bi v natisnjeni kritiki jaz ne imel tolike milosti s teboj, kolikoršno ti zahtevaš, baš ker možu, kakoršen si ti, treba vse povedati. Siromakom se daje milost, junaci je ne hté. Za zdaj samo toliko: imena tvojih ljudij mi nejso po godi. Kvas je prevsakdánje, Kavez preneukretno in čudno, Piškav jako okorno, Krjavelj protivno čisto slovanskemu ušesu, in v srce me je sunolo, da se pošteni Martinek zóve Spák. To so malósti, a vendar važne. Ako Nemeč o vsakej príliki tako poudarja nemstvo, koliko bolj je posebno zapadnim Slovanom treba poudarjati čisto

Slovanstvo! Jemlji svojim kmetom imena, kakoršna so ti znana izmeju naroda, ter izmeju teh izbíraj. tista, ktera so lepša, bolj značajna in čisto slovanska. Taka imena prehajajo iz knjig na žive ljudi. Naša imena so najžalostnejša priča, kako zeló smo ponemčeni. Ne misli, da je vse enako, ali svojega junaka imenuješ Bingelj-bongelj ali kako drugače.

Lepo mi bodi pozdravljen ter pozdravi mi tudi Stritarja, a meni oprosti, da sem te toliko časa staral z odgovorom, ter da so tega mojega pisma, ktero mi je denes za polovico pod peresom naraslo, misli tako nesistemski zveržene. Prava kopija tega pisma torej vendar ne ostane v mojih rokah, a prepisovati ga še enkrat, ne utegnem.

Veselo me bode, če mi o priliki odgovoriš.

Zdravstvuj!

Tvoj zvesti prijatelj
Levstik.

Dragi prijatelj!

V Ljubljani 27/2 1868.

Tvoje pismo me je zeló zanimalo. Žalost me je presunola, ko sem videl, kako globoko sem te ranil, česar jaz nikakor ne sem bil namenjen. Saj ta stvar nej tako huda, kakor se tebi vidi. Denes ti ne utegnem obširno pisati, nego ob kratkem samo to:

Veseli me, da si Dolfa čisto otél. Po naključji si je malo v rodu z mojim desetim bratom, a samo malo. To sem tudi čutil i povedal ti, rekóč, da je tak, kakoršen se more pobrati samo na širokej cesti človeškega živénja. O junakovej pasivnosti ne mislim tako, kakor Goethe i ti za njím, niti ne pritegnem, kar se tiče delovanja „pro patria“; vendar o vsem tem obširno prihodnjič, denes ne utegnem. Da so bile moje besede: „deseti brat je vendar še prvo i najbolje slovensko delo te vrste“ ironija ali usmiljena šala, temu se resno protivím. Razložek meju novelo in romanom nej tako gotov i trdnih mej, da bi se moglo o vsacem delu na ravnost reči: to je novela, to roman. Nekteri še Goethejevega „Wertherja“ štejó meju novele; meju katere bi tudi jaz „desetega brata“ rajši vrstíl nego meju romane. A novel imamo vže mnogo, koliko je samo tvojih, da o drugih zdaj molčím. Poleg vseh hib ima tvoje delo vendar premagljivo čarobnost, kar sem čutil jaz i vsak bralcev, s katerim sem se do zdaj še menil o tej reči. Saj sem ti rekel, da moja razdirava kritika več kvarí nego koristi. Posebno sem grešil, da

sem ti slabote preveč grajal, a lepote premalo povzdignol. Posebno še poudarjam, kar sem ti vže dejal, da izkušaj dati svojim značajem več dušne globočave a dogodbam več moralnega stojála. To je glavno! Žal mi je tudi, da sem ti otróval veselje do „Cveta i Sadú“. Iz glave si izbij te misli, ter moški delaj! Tudi tega ne verúj, da je záte uže vse izgubljeno. Širokost i skrivnost človeškega živénja ti naj je po vsem znana. Ne pozabi važnih besed: „muth verloren, alles verloren.“ Vsemu tvojemu pismu obširneje odgovorim prihodnjič, kakor sem uže rekel.

LISTEK.

Namestu predgovora.

Prva kultura, ki je hodila po naših krajih, je posula našo zemljo z jantarovimi jagodami.

Prva naša beseda, ki je natisnjena, slove: Pravda.

V Istri so svoj čas tenkosluhi ljudje ločili zvonove po petju: kateri so peli ubrano, so bili vltiti v Ljubljani.

Na to troje mislim rad.

Oton Župančič.

Alojzij Gradnik: Padajoče zvezde. V Ljubljani 1916. Izdala in založila „Omladina“. 100 str. Vež. K 3-50.

Poldrugo desetletje nekako priobčuje Gradnik svoje pesmi po slovenskih listih. Tih, rekel bi skoraj: najtišji naš poet. Menda bo to eden vzrokov, da je ostala — vsaj jaz imam ta vtis — njegova zamišljena pesem ves čas kakor neopazena. Ali ga je kedaj kak slovstvenik omenil? Lažja imena so plavala na površju. Gradnik pa je hodil ves čas svoja samotna pota, iščoč novih lepot in novega izražanja, dočim so drugi hrupeli po davno izvoženih cestah in bili češčeni. Sedaj še-le se je odločil ter stopil pred javnost ž zbirko „Padajoče zvezde“.

Med Življenje in Smrt jih je uklenil, te svoje padajoče zvezde; in v središče je postavil svoje mladosti bogastvo in hotenje. (Primeri uvodno pesem). Ali ni to kompozicijski način, soroden tistemu, ki nam ga odkriva Žigon v Prešernovem delu? In jedro, ki ga oklepata lupini: Življenje in Smrt? Ljubezen.

Ljubezen do ženske — to je začetek vsakega poeta; ljubezen do matere — začetek vsakega človeka. Gradnik se je polagoma osvobodil omejene animalnosti, v kateri imata svoje korenine i ta i ona, in ki ostane neosvobojenim dušam večno goreč inferno. Njegova ljubezen se je poduševila in razširila, objela ljudi in kraje, narod in domovino. In v nji, boleznih-bolečini, čuti svoj etični vzgôn:

— kadar so najhuje
bolesti, ko telo nam kloni niže,
takrat se k Bogu duša povzdiguje
kot bel oblak, in mu je bliže, bliže . . . (Str. 17)

Tudi slast bolečine, ki je slabiču tako nevarna vaba k samozaljubljenosti in celó samoskrunstvu, je pretil v dobrino žrtve:

Izsrkaj me! Ko kaplja v roži zgine
in dá ji novo rast, za tvojo slast
zgebé se v tebi moje bolečine. (Str. 20)

In zopet:

Spojila v eno sva se v bolečinah,
ki nihče jih ne vidi. Dva vodnjaka
oddaljena vrh zemlje sva. V globinah
pa se le eden v drugega pretaka. (Str. 29)

Tako so ljubili mistiki Boga. Taka erotična nota je v našem slovstvu nekaj novega. Nekaj ženskega mogoče? Ali romanskega? Ni čuda, da je baš Gradnik napisal delikatna „Pisma“, zasanjano plakanje, hrepenenje in ekstatično strast ženskega srca. Ravno ker se gibljejo ob zabrisanih mejah, je Gradnikove pesmi težko prav pretehtati. Ker so nekatere tako eterične, sam soj in zvok. Ta, oni bi utegnil izustiti ob Gradnikovi nežni erotiki prezirno besedo: sentimentalno petošolstvo; a bo dokazal samo, kako vnanje gleda sam. Tudi beseda estetstvo bo udarila; a ne bo pogodila pravega, zakaj golega igranja v teh pesmih kljub veliki estetični erudiciji, ki jo razodevajo, ni. Tu naj tudi poudarim dejstvo, da je to doslej skoraj edina resno umetniška knjiga slovenska, v katero je dihala naša grozna doba.

V vsakem izmed šestih oddelkov te zbirke se blesti nekaj pesmi še v posebni lepoti. Meni osebno so najljubši motivi iz Istre, ljubši od motivov iz Brd, ki jih tudi ne podcenjujem. To so vam fini pokrajinski izrezki, često z narodno ali socijalno osenjeno mislijo.

Raztresene šume, potem le pogorje
kamnito in pušče. V vaseh gole koče,
vs a zemlja kot da od pomanjkanja joče.
V daljavi zlati pa se mesto in morje. (Str. 58)

Koliko raznolikosti je obseglo oko! In vse zajeto v dragocen, svetál okvir: V daljavi zlati pa se mesto in morje. Dočim je stih: „Te dlani, bele bolj kot beli prti“ (str. 14) enostavno lep, med drugimi lepimi posebno lep, bel verz, je zgoraj navedeni po svojem mesú dobil naravnost silno intenziteto in sijaj — zlat verz! In druga kitica te istrske elegije — to je škripanje z zobmi! Izmed najljubših mi naj omenim še čudovito ubrano „Trudna pot“.

Kdor hočeš videti Gradnikovo mojstrsko intimno umetnost, glej njegovo „Zimo“ (str. 47).

Vsa v beli je svetlobi naša soba.
 Ob oknu gledamo na vas. Od nas
 nikdo ne govori. A vsak obraz
 obraza išče. V srcu je tesnoba.

Ali ni, kakor bi gledal sivo-ubran Carrièreov intérieur, kjer je med ljudmi tudi to iskanje od obraza do obraza? Čim bolj se vmišljam v to kitico, tem bolj se mi vsiljuje domneva, da jo je navdihnil Carrière, slika in ne realna naša soba, in vendar je kot estetični doživljaj vsa polna resničnosti.

Sneg zunaj pada. Dež metuljev belih pada
 na polje in na strehe in na gozd.

To so najtišji verzi v naši poeziji. Z enakomernim ritmom in ponavljanjem besede pada je pričarana monotonost in razsežna tišina zimske pokrajine. Kar naenkrat v ta mir nekaj zaštrli:

Ni gozd. Je tisoč golih črnih rok
 vpijočih proti nebu: Bog, o bog,
 kje si pomlad, kje si mladost, mladost!

Resen patos, ki se pa nikjer ne prenapne, gorko sočutje preveva zadnji oddelek z naslovom „1915–1916“. Vse ni splavalo še v tako popoln, čist ritem, kot zveni v gorenjih primerih. „Trije vrani“, ki s prvimi, kakor, narodu iz ust vzeti vrsticami obeta krepak vojaški marš, da bi ga morali biti naši fantje veseli, se v tonu hitro prekucne in je kljub uspelim posameznostim neenotna.

Gradnik je pesnik visokih umetniških kvalitete in velike discipline v izrazu: ne morem reči, da je kje samo beseda odveč. Še epiteta „temne mračne sile“ (str. 40) bi se mu pomišljaj oponašati.

Zanimiva je Gradnikova ritmika, posebna in svoja; ko sem mu izrekel slutnjo, da kaže na italijanski vpliv, mi je pesnik pritrdil s pristavkom, da je njegova mati rojena Italijanka. Torej bi nam bilo rodilo fino Gradnikovo umetnost ugodno mešanje krvi, kakor nam je vznikla velika Prešernova umetnost iz križanja duha.

Jezik Gradnikov je izbran, plemenito umerjen, po naglasu nam včasih tuj; rime so našemu ušesu večkrat neskladne. Gradnik rima: objémi — tèmei, môči — razlóči, igrát — trát, sežgál — odgnál, zapuščéna — strupéna, lése — prenése. Danes, mislim, smo v teoriji in praksi slovenskega jezika tako daleč, da bi morali srborito kapricioznost prve dobe takozvane moderne primerno soditi in je ne posnemati.

V tej umetnosti je nekaj aristokratskega, in ne zdi se mi za umevanje Gradnikove psihe brez pomena izvivajoči sonet „Riva degli Schiavoni“ (str. 48): kakor bi bral dopis nepriznanega žlahtniča, ki prilaga pravdi za grb svoj rodovnik s ponosnim podpisom — Gra den i go! Slovenska kritika mu mora sedaj pravdo rešiti;

Oton Župančič.

Koledar Družbe sv. Mohorja za leto 1917. (V Celovcu, 1916). 80 144 str.

Par desetletij je že, odkar nas je Stritar navadil, da zremo — z večjimi in manjšimi pomisleki — v Mohorjevi družbi dokaz naše kulture in da nam je število njenih članov nekako merilo za kulturno višino, ki so jo dosegle široke mase našega naroda. Ne da se tajiti, da je število Mohorjanov res eden najbolj jasnih dokazov, da naš narod kulturne potrebe občuti in da se pri nas marsikaj stori, da se tem potrebam zadosti. Odborniki, pisatelji in udje tvorijo veliko slovensko

družino, ki si skuša vzajemno pomagati. Kako se to delo vrši, vidimo najbolj jasno iz vsakoletnega družbinega koledarja, ki prinaša račun o tem delu in proračune za bodočnost.

Menda še ni bilo leta, v katerem bi človek, ki se zanima za delovanje družbe, vzel njen koledar s takim pričakovanjem in zanimanjem v roke, kakor letos. V težkih časih žive „Mohorjani“: mnogim je sovražnik zasedel dom in jih odpeljal v sužnost, drugi živočarijo bogvekod brez pravega „doma“, zveze med domačim in prekmorskim slovenskim svetom so pretrgane ali vsaj zelo otežkočene, druge, ki so doma, pa muči tisočera žalost in bridka negotovost, kako bo z nami v bodočnosti. Bali smo se, da bo število Mohorjanov nazadovalo. Letošnji koledar nam prežene vsaj to skrb: število Mohorjanov je poskočilo za 3831, tako da je družba v letu 1916 dosegla 2122 dosmrtnih in 76.023 letnih udov. Izgubo v goriški nadškofiji (— 2380) in v Ameriki (— 891) je bogato nadomestil prirastek v centralnih in vzhodnih okrajih.

Brez vseh sledov pa vojna vendar ni šla mimo družbe. Namestu običajnih šestih knjig so dobili udje letos samo po pet knjig, drugo leto dobe celo samo po štiri. Na vojno so odšli najprej stavci in za njimi so šle še svinčene črke v kovinsko centralo. Zato tudi blago, ki ga prinaša koledar, ni tako raznovrstno kakor drugekrat. Kar ima pesmi, niso nič boljše, pa tudi ne slabše nego druga leta, koledarsko blago, ki ga človek udano prenaša, ker je neizogibno, kakor poletna vročina in zimski mraz. Lovrenčiča „Hudič in nepošten oštir“ bi bila lepa epska snov, toda kar beremo tukaj, je primitiven, potoglav koncept. Bolj tuja nego njegova osebna zaverovanost je tega poeta preverila, da je stilistična neobtesanost in neritmično jecljanje že poezija ali celo njegova posebna individualna nota. Pustimo to nedolžno veselje njemu in — drugim! Milčinskega „Mutasti birič“ zbudi zanimanje s svojim nenavadnim naslovom in ga vzdrži do konca s svojim domačim, lahkotnim pripovedovanjem, ki kaže vseskozi bistro opazovanje in dosleden, nevzdržno se razvijajoč razvoj dejanja. Pisatelju s takimi vrlinami, takemu pristnemu, zdravemu realistu se prav nič ne poda medla simbolika, ki je skrita v naslovu in ki se naj pojasni v zadnjih odstavkih III. poglavja (str. 24). „Slednjič so vsi glasovi o zagonetnem zločinu umolknili. Umolknil pa ni mutasti birič. Čim bolj je molčal svet, tem bolj je kričal mutasti birič in terjal svojo pravdo . . .“ Ne vem, koliko Mohorjanov bo takoj razumelo, kdo je prav za prav ta „mutasti birič“. Ali Milčinski res misli, da je dovolj, če jim par stavkov prej nastavi besedico „vest“, toda v drugem pomenu? Pri nas ni take avtomatične relacije med „mutastim biričem“ in „vestjo“, kakor je bila n. pr. pri Grkih, če jim je kdo omenil „Erinije“. Zato tudi ob zadnjem stavku: „Mutasti birič je končal svojo pravdo“ še ne bo vsak Mohorjan vedel, kdo je bil ta „mutasti birič“. Zdi se mi, da je Milčinskega zapeljala v to nerodno simboliko težnja, da bi za Mohorjane pisal prav po mohorjansko. Težišče zanimanja, ki bi moralo biti osredotočeno na dosledni razvoj dejanja, je po sili obrnjeno na ta postranski tehnični element in na zadnje niti ne najde popolnega odgovora. Mari bi bil kratko govoril o „vesti“, pa bi bila stvarca mnogo bolj enotna, učinkovita, res umetniška.

Največ prostora pa zavzema v koledarju članek „Svetovna vojska“, v katerem opisuje dr. V. Šarabon pregledno in poljudno velikanske dogodke te dobe. Članek „Torpedo“ je zopet dokaz, kako malo pazi odbor na pravilno slovenščino v svojih knjigah. J. Zupanca članek: „Zakaj pešajo nekateri obnovljeni vinogradi?“ skrbi za gospodarski pouk Mohorjanov.

V imeniku si je pomagala družba na ta način, da je priobčila pri posameznih krajih samo nove ude, le v naši dijaspori vse, tudi stare. Mogoče se bo dal konflikt med željami udov, ki se radi vidijo natisnjene, in med neprimerno visokimi izdatki za stavek in tisk v bodoče izravnati na ta način, da bi se vsako leto natisnili vsi člani dijaspore, kar ne sme nikdar izostati, in ene izmed štirih škofij, ki imajo največ udov, tako da bi vsaj vsako četrto leto našel vsak ud tudi svoje ime.

Posebno pozornost zasluži v koledarju „Glasnik Družbe sv. Mohorja“ (str. 111—112). V njem je priobčen „Račun za leto 1915“, proračun (literarni) za 1917 in par izjav (odborovih ali čegavih?), v katerih izvemo par stvari iz družbinega programa in o njenem delu. Račun kaže v letu 1915 primanjkljaja 19.994 K 10 v, kar pa ne sme nikogar ustrašiti. Prejšnja leta je stala za običajno vsoto, ki je izkazovala običajni primanjkljaj, vsaj še opomba, da ga je pokrila tiskarna iz svojega premoženja, zadnja leta ne doživimo več te tolažbe. Ali mogoče pokriva ta primanjkljaj odbor iz lastnega žepa? Ne! — ampak šalo na stran! Povejmo, kar je vendar enkrat treba povedati: tak-le račun, kakor nam ga servira (kdo neki?) letos, je bilancijski hokus pokus, naiven do smešnosti. Družba sv. Mohorja ima lastno tiskarno in lastno knjigovodnico. Obe ti podjetji sta njena last, toda v tem računu figurirata samo s postavkami, ki so njuni dohodki (toda ne vsi!) in družbini izdatki. Tiskarna, ki je ob enem založnik, pa lahko s preprosto bilancijsko manipulacijo dokaže, da ima pri kakem svojem „artiklu“ izgubo. Samo en značilen primer za karakteristiko tega „računa“. Med „dohodki“ iščemo zaman postavke, v kateri bi bili priobčeni (ali vsaj skriti) prejemki za inserate. Ti inserati so priobčeni v družbinem koledarju, zato spadajo pač menda vendar le med dohodke družbe, zaračunani pa so bogvekje, menda samo pri izdatkih za tiskarno ali kaj? Qui capere potest, capiat! Sploh je ves ta račun poln izgank in zagonetnosti. Od družbe pričakujemo podrobnega, jasnega in celotnega računa, o vseh njenih podjetjih, ne mogoče, ker ji ne zaupamo, ampak ker s takimi primitivnimi računi leto za letom draži našo radovednost. Tak račun je družba dolžna svojemu imenu, ne samo zato, ker upravlja leta in leta poverjene ji stolisoče, ampak tudi zato, ker se sedaj že skoro po vsem Slovenskem tudi kmetje uče knjigovodstva in znajo sestavljati in brati račune. Drugi pa vsaj vedo, kaj pomeni „primanjkljaj“ — in lahko bi se našla kaka boječča duša, ki bi se zbala zaupati svoje kronice podjetju, ki ima leto za letom par tisoč primanjkljaja, ali pa se začuden vprašala, odkod primanjkljaj in kako družba vkljub temu še vedno živi.

Družbin „Glasnik“ piše: „po častnem koncu te svetovne zaloigre bodo drugi časi tudi za Družbo sv. Mohorja, ko si bomo iskali za nove razmere novih potov in novih sredstev.“ Nekoliko niže pa odgovarja nekomu, ki želi od družbe več gospodarskega pouka: „— v vseh teh strokah potrebujemo primernih rokopisov in jih naročujemo, pa nam menda nekoliko manjka spretnih strokovnjakov. Že pride sem pa tja kak rokopis, ali Družba sv. Mohorja potrebuje spisov, ki morajo biti znanstveno pravilni in poljudni ob enem. In to je težko zadeti. Vendar pričakujemo, da se bodo učitelji naših strokovnih šol odzvali narodovi potrebi in da nam prirede, česar potrebujemo.“

Zgoraj smo imeli bilancijskega, tukaj pa imamo književni hokus pokus. Da morajo biti spisi, namenjeni Mohorjanom 1. znanstveno pravilni in 2. poljudni, to je živa resnica, ki pa jo baš družba vse prerada pozabi. Da nam za one stroke, ki jih „Glasnik“ navaja (poljedelstvo, gozdarstvo, viničarstvo, vitnarstvo, trgovina, obrt) manjka spretnih strokovnjakov, to pa kratkomalo ni res. Vsaj eden tak stro-

kovnjak mora — očitvidno! — sedeti celo v odboru družbe, ki je ocenil znanstveno pravilnost poslanih rokopisov, ki jih omenja „Glasnik“, da niso ustrezali. Da namreč ni v odboru nikogar, ki bi znal ocenjevati poljudnost spisov, za to nam poda družba točno vsako leto vsaj en dokaz. Čemu slepe miši loviti? Vi pravite, da pričakujete, da se bodo učitelji naših strokovnih šol „odzvili narodovi potrebi“ — in ste s tem pokazali svoje pravo lice. Družba mora vedeti in paziti na to, kaj so narodove potrebe, ker lahko kaj stori in mora storiti. Družba mora osebno pozvati strokovnjake, da ji napišejo to ali ono knjigo. Družba mora imeti svoj književni program za par let naprej — v resnici pa živi kakor berač od danes na jutri in mora na vrat na nos dati posloveniti kakega Ligvorijana, da izpolni obljubo, ki jo je svojim članom že dala. Družba je naš največji založnik, toda svoj posel, za katerega je vsemu narodu odgovorna, opravlja z neko budiščično vzvišenostjo in naravnost polževsko podjetnostjo. Brez vsake inicijative čaka, gluha in slepa za naše kulturno življenje, kaj ji slučaj prinese. Naše potrebe pa so tako velike, da se ne smemo prepustiti glupemu slučaju, ampak moramo naše kulturno življenje uravnati s premišljeno politiko.

Po vojni hoče družba za nove razmere iskati „novih potov in novih sredstev“. Dobro! Ampak, najprej bo treba novih potov in šele potem bodo prišla nova sredstva. Na nova pota pa pri družbi očitvidno nihče ne misli. Molitvenik sicer za prihodnje leto izostane, toda „Glasnik“ piše, da je ta „knjiga ljudem najbolj dobrodošla“, zato pa začne izhajati „življenje svetnikov božjih“, ki bo izhajalo celih dvanajst let in ki ga, kakor piše družbin „Glasnik“, „preprosto ljudstvo“ baje že „nestržno“ pričakuje. Vse to je napisal človek, ki preprostega ljudstva prav nič ne pozna, ki ne pozna njegove sodbe o Mohorjevih knjigah, niti njih usode, in ki s takimi besedami vara sebe, autorje in poverjenike. In vendar je našel med poslanimi dopisi stavek, ki bi mu lahko odprl oči, če bi se nad njim nekoliko razmisлил. Pa je kratkoma prezrlo očitjanje: „Člani Družbe včasih očitajo, da so stare knjige bile boljše“ ... To očitjanje se splošno čuje in če človek pazno posluša, se mu tudi pokaže bistvo tega razločka in pravi vzrok nezadovoljnosti članov. Ljudi odbija vsiljivo poučni, pridigarski ton, ki je značilen za večino Mohorjevih publikacij. Vzemimo garnituro Mohorjevih knjig v roke, pa imamo za zadnja leta značilno sliko: 1. molitvenik, najčistejši tip te vrste; 2. kaka druga pobožna knjiga; 3. gospodarski nauki iz te ali one panoge; 4. beletrija „Mohorjevega“ tipa, to se pravi z neizogibno, odkrito in vsiljivo tendenco, skratka: sami nauki, same pridige, samo dociranje ali „preceptivanje“, kakor pravi moja mati. Razlika je samo v intenziteti; zdaj se usuje na Mohorjana kar cela ploha, zdaj zopet rosi na rahlo iz nedolžne meglíce, ki je obljubljala lepo vreme.

To je začel ljudem presedati. Disgustiral jih je vsiljivi ton Mohorjevih pisateljev, ki ne znajo ljudem drugače govoriti ko s prižnice. Ti naivni pisatelji mislijo, da jih bodo ljudje ravno tako potrpežljivo poslušali, kakor v cerkvi. Ta pisateljski ton je postal za Mohorjevo družbo tako značilen in naravnost sugestiven, da je letos celo Milčinski zašel v njegov stil. Saj pa ni nobeno čudo! Odbor je prepričan, da je ta ton za družbine publikacije potreben, edino dopusten; ta ton je odboru tako važen, tako ga kultivira, da niti ne gleda na to, ali je pristen ali potvoren. Odboru je dovolj, da ga čuje; potem sprejme in priobči tudi delo razvpitega „liberalca“, samo če imitira mohorjanski ton. Pravi „mohorjanski“ pisatelj ne zna in ne more pripovedovati, on zna samo pridigati. Klasičen primer, ki imenitno ilustrira razliko med nekdanjimi in sedanjimi knjigami, smo dobili baš

v zadnjem času. Nekdaj je Erjavec za Mohorjane opisal domače in tuje živali, ki so jih ljudje z užitkom brali in jih še danes hranijo in bero. Družbin današnji „Erjavec“ — o Bože moj! — piše „obrazo iz narave“, pa kar na prvi strani z razprtim tiskom tišči v oči in kriči na ušesa: „Tukaj je čudovita roka Stvarnikova, tu se kaže ta božja vsegamogočnost in dobrota.“ — „Že spet pridiga, seveda!“ bodo rekli ali si mislili Mohorjani. Nekaterim ljudem pač ni mogoče pomagati. Pridiga je lepa reč, potrebna reč, ampak na svojem mestu in ob svojem času mora biti. Kjer vedno dežuje, ne more nič rasti. Če boste ljudem kaj zanimivega pripovedovali, se jim boste prikupili in morda se bodo ravnali po Vaših besedah tedaj, kadar jim boste kaj pridigali. Vsaj poslušali Vas bodo. Privoščite našim ljudem vendar enkrat nekaj nekaljenega epičnega veselja! Naš narod namreč . . .

Toda čemu še dalje, mogoče celo pozitivne predloge? Ne, takšne stvari obravnava človek z ljudmi, ki imajo smisla zanje. Tukaj je dovolj, da se pokaže vsa zastarela naivnost družbinega dela in programa. Če se ne bodo odprle oči odboru, se bodo pa članom.

Dr. Jož. A. Glonar.

Mortuos plango: Slanc, Levec, Hubad. Smrt ima bogato žetev: na bojnih poljanah padajo mlajši, v zaledju umirajo starejši, a ostali stojimo ob njih grobeh kakor Jeremija ob razvalinah Jeruzalema . . .

Osebnost sem se seznanil s Slancem pred nekaj leti, ko se je udeležil mojega predavanja v Novem mestu, dasi si sicer nisva bila neznana. Šifra S—c v „Slovenskem Narodu“ leta 1875—1878 je vzbudila mojo posebno pozornost. Ti duhoviti članki in podlistki, prepleteni s citati iz nemške literature, so obdelovali pereče vprašanje slovenske narodnosti na široki podlagi gospodarskega in družabnega dela v smislu kulture in humanitete. Občudoval sem njih premišljenost, resnost prepričevalnost. Prišel sem na to, da so Slančevi, in pokazal današnji javnosti njih pomen, kakor je to storil pred menoj v drugi zvezi dr. Prijatelj. Slanc se mi je zahvalil, da je izvedel današnji rod o delu njegove mladosti, in me prosil, naj sporočim zahvalo tudi Prijatelju, kar izpolnujem sedaj javno.

Slanc je bil rojen publicist in žurnalist, bodisi v službi dnevnih potreb in zahtev, bodisi pri razpravljanju načelnih vprašanj. Živahen, prekipevajoč, v poznejših spisih neuglajen in neurejen, vedno pa prepričan pristaš napredka. Star po letih, a mlad po duhu je z duševno in gmotno podporo spremljal kulturna in socialna stremjenja svoje dobe. Zlasti je v svoji „Zadrugi“ navdušeno zagovarjal združništvo. Šel je od nas prezgodaj, nepričakovano, simpatičen kot človek, znamenit kot publicist — eden izmed onih, ki so orali ledino na polju narodne svobode.

In Levec?

Z njegovim imenom je združena najlepša doba mlade slovenske literature, razvijajoče se pod njegovim vodstvom v duhu onih sporočil, kakor jih predstavljata pri nas Prešeren in Levstik. Izhajajoč iz Stritarjeve šole, je bil Levec kritik, estet, velik v odkrivanju in pridobivanju umetniških osebnosti in vrednot. Prvo desetletje „Ljubljanskega zvona“ pomenja razdobje v zgodovini slovenskega slovstva, noseč znak njegove osebnosti, katera je spajala slovstveno teorijo z umetniško prakso. Zvonov „Slovenski glasnik“ je skoro neizčrpen vir o vsem, kar se tiče naše literature in kulture sploh. A kot literarni zgodovinar s svojimi plastičnimi in simpatičnimi monografijami o naših klasikih, ki nam ob njih čitanju postaja toplo ob srcu, išče Levec svojega para.

A Levec ni bil samo slovstveni kritik in zgodovinar, urednik in jezikoslovec, marveč je bil po svojih družabnih zvezah posvečen tudi v naše politično življenje. Ne samo za slovstvo, v enaki meri je bil za slovensko politiko bogata zakladnica, iz katere smo zajemali vsi, ki smo bili potrebni pouka. Tudi meni ni odrekel svoje večje pomoči, nasprotno je z zanimanjem spremljal „Naše zapiske“, ko so po enoletnem prekinjenju zopet začeli izhajati v izpremenjeni obliki, in mi v političnem oziru zaupal več, nego more biti namenjeno današnji javnosti.

In sedaj je zapustil, osivel v plodnem delu, to zemeljsko življenje, ki mu je bilo v marsičem prava „dolina solz“ — kulturni delavec, čigar spomin ostane svetál.

Šolnik Hubad je umrl nepričakovano za nas, ker smo ga sodili po njegovi krepki zunanosti. Njegovo delovanje je bilo glavno šolskega značaja, v tem pravcu se je sukalo tudi njegovo literarno prizadevanje, ki ima v prvi vrsti didaktičen pomen.

Bil je slovenski nadzornik in takemu velja moje slovó. Njegov prednik, Slovenec po rodu, a ne več po mišljenju, je imel pomisleke, ali morem postati na svoji rodni grudi stalno nameščen, ker sem gojenec češkega vseučilišča . . . Hubad je bil naš človek, ki je čutil z nami. Zato se je zanimal za nas ne le v stanovskem oziru, ampak je tudi spremljal naše literarno delo, vzpodbujajoč nas, kjer se mu je zdelo umestno, kar vem iz lastne izkušnje. Slovensko šolstvo in učiteljstvo žaluje za prerano umrlim kakor za svojcem.

Dr. Dragotin Lončar.

Jurčičev „Deseti brat“ v prvotnem načrtu. Lani je minilo petdeset let, kar je izšel Jurčičev „Deseti brat“ v prvem natisku. Med Jurčičevo zapuščino, ki jo je izročil pokojni Levec mestnemu arhivu ljubljanskemu, sem našel poleg drugega tudi „črtež“ za ta roman, pisan v beljeznico (navadni notes) s svinčnikom (samo točki 21. in 22. ter zadnji stavek točke 16. s črnilom), ki ga objavljam v neizpremenjenem prepisu. Kar je Jurčič sam prečrtal, sem del v oglate, svojih par dostavkov v okrogle oklepaje. Ta načrt je nastal gotovo pred 15. novembrom 1864. leta, kakor sklepam po nekem poznejšem datiranem zapisku Jurčičevem v isti beljeznici. Vsekakor ni izpred leta 1863., ko je objavil Levstik svoj fragment „Deseti brat“, ki je vzbudil Jurčiču po njegovem lastnem zatrdilu zanimanje za to snov. Precejšnja nedodelanost osnutka, omahovanje glede dejanja, neodločnost v osebah in imenih nam odpira zanimiv vpogled v duševno delovanje mladega Jurčiča, dvajsetletnega gimnazijca, ki je v naslednjih dveh letih na Dunaju ta svoj načrt izvršil, ter dal Slovencem „pravo narodno knjigo“, da govorim z Levčevimi besedami.

Črtež.

3. Deseti brat pride v grad Piškotov do hčere čevljarja, hišnega oskrbnika. Značaj čevljarjev in žene. Zgodovina gradu in njegovega lastnika starega odljudnega moža, ki se malo peča za sina. Sin hud na desetega brata. Ga spodi. Deseti br. hud.

4. Spak gre proti vasi poje. Pride mimo Matjaža, kamnoseka, ki na solncu samotni kamenje kleplje. [Značaj.] Pesem. Zmirom ženim druge sam sebe pa ne morem. Oba gresta groše zapit, ki jih ima Spak, v krčmi najdeta Dolfa. Ta Spaku pove o novem učeniku. Krčmar Bobek. Deseti brat popusti družbo tolaživši Matjaža, ki se jezi na grajščaka, branečega mu rake in ribe loviti, in gre v [samo].

5. ponižno kočo kjer je stara starikava baba Mikčevka tujka. Njen vnuk ljubi čevljarjevo hči. Mlad lep človek, (kar) goreč, hodi delat na grad. Prinese mu pošto? od nje. Stari babici pak pripoveduje, kako je na gradu. Obljubi jej pripeljati Kvasa.

6. Kvas se je bil privadil na gradu. Splošne črte o značajih posebno o gospodarju — miticus, — vedno dobiti in pridelati željân. Sprehod na staro razvalino na grad s gospico Mánico in Katrico z dr. Brusom. Posledn(ja) dva zad. Kv. in M. se zmenita marsikaj. Pokaže M. lepe ideje o domovini in njeni zgodovini. Pripoje lepo balado Tine mimo. O narodnem kr. (krasnem?) pesništvu sploh. Kv. navdušen za njo.

7. Ribji lov. Matjaž med ribiči. Piškot s puško spremlja M. (Manico), ki pa govori prijazneje s Kvasom ko ž njim. Pogovor poslednjega s Tinetom, ki mu pove da je gotovo Pišk. ženin Maničin. Neka otožnost ga prevzame. Ni vesel celo lov. [Mani(ca) se zvrne]. Piškot se hoče izkazati skoči iz čolna v čoln pa pade v vodo, [zagazi] odplava, ter stopivši zabrede v blato globoko, do ust. Na krik mu pomaga prvi Kvas. Ta se mu mrzlo zahvali. Vidiš ti Manica se jej zdi ne prav, ona mu zahvali v njegovem imenu (koj?). To pa njega ravno razkači. Boj notranji...

8. Domu gredočega [ga] sreča sreča Spak. Ta mu pove: ne skrbi nič imel jo boš. Piškot bo

9. Tisti večer pojedina v gradu. Piškot gre domu. Mimo cerkvice tam vidi bel strah. Pade v omedlevico: To je vzrok, da ne pride več v grad.

[10. Sneg je bil zapal. Lesičji lov. Povabi ga grajščak, ki se je čudil da P. ni več in ki je vendar le želel, da bi M. vzel.]

10. Drugi dan Kv. na lov v vas. Janeza dobi. Govori z babo. Njena povest. Domu grede vidi od daleč da grajski pastir žene živino z vode, ter da Mánica in Piškot sprehajata se mimo vode. Bik zdívja in leti proti njima. Piškot se skrrije za lipo in kliče gospico za seboj, toda ta se v strahu spotakne, pade, bik za petami puha in meče sneg v zrak — smrtna nevarnost, zdajci pokne puška Kvasova in reši Manico smrti. — Glej 11.

12. Večerna zabava v gradu. Družba, zdravnik, fajmošter [etc.] Brus, etc hvalijo pogumno delovanje Kvasovo. Dvomljivo mrzlo vedenje tega. Piškot pravi, da je bilo vsakemu dolžnost storiti to. —

Deklici sestri gresti spat. Skupaj v eni sobi. Nežni razgovor Manica razodene sestri svoje skrivnosti. Ta jo svari.

11. Sprehod na led. „Ljubim te“. Deklica ne reče nič, gleda v stran, potem pak, Ljubim.

Tudi pove da je Janez vzel ljubico. Učinek: Pač jima bode dobro šlo.

13. Gospici zaspiti sladko. Kar jih po noči pesem zbudi. [Piškot.] Študent poje na vrtu, krik, tepež. Manica zavpije, posluša a vse tiho in tiho po temi. Hoče se iztrgati, sestra je ne pusti. Pošlje dekló ta pregleda vse, najde kri in [študentov] učnikov [e žepne bukvice] dnevnik. Manica ga skrrije.

14.) [Dnevnik bere]. Drugi dan učenik resen, žalosten. Vse pusto in tiho. Pride dr. Kvas in zdravnik [odpeljejo učenika] povedo da je Piškot ranjen, pa da ne pove kdo ga je, dasiravno ga ve on in ga vsi sluté.

15. Lesičji lov spomladi. P. razžali učenika, postavivši ga na zadnjo stajo, sebe na najboljo. Puška počí P. se zvrne v graben,

16. Brus da Kvasa prijeti zapreti. Izpraševanje. Sodba. Kaže se naposled da je Kv. res kriv. Obsojen. Priče za Kvasovo dobro življenje. — —

17. [Deseti brat izgine]. Spak pri starem P. brat njegov mlaji. Čez [osem] pet let. Maščevanje — — Stari P. umrl zapustil premoženje ubogim in cesarju.

[18.] Katrica omožena. Grajščak ima zeta Brusa, sinovje odrasli, Manica samica o tožna.

19. Nekega večera gre Janez spati. Nekdo potrka gre odpreti in noter pride postaren razmršen človek, suh, Kvas, govorjenje o gradu. Drugi dan zboli umrje zapove dati prstan z roke Manici Tam leži pokopan pod lipo perje šumi čudovito pesem nad grobom in počiva v ladni zemlji.

18. V ljubljanskem gradu jetnik se oprosti. Na mahu v mrvi spi pri kačah. V temi dalje, dalje.

14—15. Med. Puškar gluhi Mahajec v koči. Pride k njem deseti brat po puško.

20. Ker ga je bil brat Piškot ogoljufal za premoženje, bil je Spak hud nanj Maščevanje nad sinom, da ne bi imel premoženja na kom pustiti. Prisega da hoče ubožen ostati in bratu povrniti.

21. V sredi gre — Zdravnik Stikavt s svojo hčerjo pride na grad hčer praktična prozaična zaljubi se v Kvasa rada ž njim govori in o njem, včasih vzdihne.

22. Deseti brat dobo pri sodbi Kvasa ter mu pošepeta na uho, naj bode brez skrbi vse bode on dobro naredil. Res mu v temnici ljublj. — (Tu vrinjeno med vrstice:) Strah v beli obleki . . . — meče pile da bi se rešil, pa je nesrečen in [pride sam v luknjo] ga ustrelé . . . Zadnje besede — — Jaz sem ga jaz, on ga ni ubil.

Deseti brat je med lovom ranjen in bolán leži v Mahajčevi koči. Pride k njem [stara] zdravnik Stikavt in vidi se da ima Spak dosti denarja. Poprašuje kako je s Kvasom in prosi da bi skoraj ozdravel toliko da bi šel k Piškavu.

Popravek. V decembrski številki lanskega „Lj. Zvona“ na str. 572 objavljena „Še nenatisnjena Prešernova pesem“ je prepis iz Prešernove prigodnice „Janezu N. Hradeckemu na njegovega mestnega županstva petindvajsetletnice dan“ in sicer po Jurčič-Stritarjevi izdaji Prešernovih „Pesmi“ l. 1866 (str. 228, v Alešovčevem ponatisu str. 224); torej so verzi že znani in podpis ni Prešernov. — Enako je o „Prešernovem servisu“ poročal Jos. Lendovšek v „Lj. Zvonu“ že l. 1889 str. 638: „Nekaj iz ostaline Prešernove“, toda notica je ostala neznana celo posestniku Prešernovega servisa. J. Š—r.

Ljubljanska kreditna banka

LJUBLJANA, Stritarjeva ulica št. 2

(v lastni hiši).

Delniška glavnica 8,000.000 K. Rezervni zaklad 1,000.000 K.

Sprejema denarne vloge na knjižice in tekoči račun ter obrestuje po ugodnih obrestih in sicer od dneva vlog do dneva dviga.

Posreduje najkulantneje nakup in prodajo vseh vrst rent, državnih papirjev, zastavnih pisem, delnic, srečk in valut ter izvršuje vsa borzna naročila kar najtočneje. Eskomptuje in vnovčuje menice, devize, kupone; daje predujme na vrednostne papirje, sprejema vse vrednote v depot in oskrbo; priporoča ognjavarne „safedeposits“ v poljub. porabo pod lastnim ključem.

Preskrbuje vinkulacije in devinkulacije zlasti vojaških ženitbenih kavcij.

Izdaja promese za vse srečke k vsem žrebanjem; zavaruje srečke proti kurzni izgubi. Izvršuje plačila na vsa tu- in inozemska mesta; opozarja zlasti na stalno zvezo z Ameriko.

:: Poslovno mesto c. kr. avstrijske razredge loterije. ::

===== **Blagovni oddelek.** =====

Podružnice v Splitu, Celovcu, Trstu, Sarajevu, Gorici in Celju.

Trgovina železnine in poljedelskih strojev

FRAN STUPIČA

v Ljubljani, Marije Terezije cesta števil. 1

===== priporoča svojo zalogo. =====